

szombat

2003. január

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Dési János
Itamár János-Keszt
Kovács András
Seres László
Székely Gábor
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

A megjelenést támogatja:

Nemzeti Kulturális
Alapprogram,

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Ronald S. Lauder Alapítvány

A héber és jiddis szavak
átírása a szerzők felfogását
tükrözi.

A címlapon Alonso Cano:
Don Balthasar Carlos infáns
arcképe

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft
és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet
Izraeli képviselő:
Pirsum Chen
43 King George St.
Jerusalem
Tel.: 972-2-6222121

A kéziratok szerkesztése
lezárult: 2002. december 16-án.
Szerkesztőség
és kiadóhivatal:

1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665
Szerkesztőségi órák
és hirdetésfelvétel:
csütörtökönként
16 és 17 óra között.

Lapunk e-mail címe:
szombat@elender.hu
Címünk az interneten:
http://www.c3.hu/~szombat

Előfizethető a kiadó-
hivatalban, illetve
postautalványon az OTP
11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomta: Szikra Lapnyomda

T A R T A L O M

HAZAI DOLGAINK

- Hírek, események
- Herzog-per: Képet vissza nem adnak? – avagy mit ér a magántulajdon a 21. században? (Szakonyi Péter)
- Síp utcai csaták – Bzsh-és Mazsihisz-közgyűlés (Csáki Márton)
- Zoltainak mennie kell! (Olti Ferenc)
- Eredményes év, fejlődő nemzetközi kapcsolatok – MAZSIKE-közgyűlés, 2002 (Rick Zsófi)
- Kárpótlási tájékoztató

ESZTERTÁSKA

- Ahogy az Eszterek látták – Nő és férfi, férfi és nő

- „Légy szerény és szolid, lányom!” Vagy mégse?
- Jutta Hausmann: A nő a férfi alá vettetett?

VILÁG

- „Palesztin szabadságharc” az amerikai egyetemeken (Gadó János)
- A hebroni vérszivattyú (Novák Attila)

KULTÚRA

- Szántó T. Gábor: Székfoglaló (elbeszélés)
- Az igazi bűnösök – Costa Gavras: Ámen (Novák Attila)
- Tíz év, tíz könyv (Plusz még néhány) (Deutsch Gábor)
- Ki „Az Áldozat”? (Novák Attila)

Summary

In 1944 the children of **Mór Lipót Herzog**, the rich Jewish art collector were forced to flee the country and a significant part of his collection is now kept in various Hungarian museums. **Martha Nierenberg**, one of Mr. Herzog's children has been trying to get the paintings back from the state for more than twenty years. The case has been dealt with at Hungarian courts for three years, and recently Supreme Court decided to restart the trial. **Péter Szakonyi** sums up the recent history of the case.

At the assembly of the Official Jewish Community **Ferenc Olti** vice president called upon **Gusztáv Zoltai** executive director to resign because of his authoritarian and disorganized management style. The participants of the assembly were giving voice to similar complaints outside the meeting hall during the session breaks but were reluctant to express their critical opinion publicly, so the vice president was left alone with his suggestion.

News on compensation issues: 1. An agreement between the Official Jewish Community and the Hungarian state allocates a sum of 400.000 HuF (1740 US\$) to all those who had lost their relatives (parents, children or spouses) as a result of the nazi occupation of the country. 2. The Official Jewish Community in Hungary is considering joining the so called "golden train" started in America. So far they have been collecting relevant data. The so called "golden train" was carrying valuables confiscated from Hungarian Jews and it was seized by the American troops in 1945. Its contents were auctioned off in America. The items were never returned to the original owners, so a group of these have launched a case against the United States. 3. Payments at Future Fund have significantly slowed down. Founded by the German state this fund pays a compensation of 10.000 DM to all those who had been made to do forced

labour or slave work, or were put in a ghetto anywhere during the World War II. Some claim that the cause of slower payment is the fact that the Conference of Material Claims Against Germany, in charge of inspecting compensation, found that two of the Hungarian Jewish organizations were not thorough enough when issuing documents on how long people had stayed in the ghetto.

"The Blood Pump of Hebron" is the title of a report on the history and the difficult life of the Jewish community in this ancient city.

In our "World" section we try to examine the causes of anti-Zionism that has taken over in the Academic world in the United States.

Our section on women's issues "Esther's bag" reports on a conference on "The Social Gender: Nation, Memory and History". The section titles are: "Gender and Canon", "Gender and Women's Writing" and "Gender Stereotypes". Another article in this section describes a different conference, organized by the Jewish Orthodox Feminist Alliance in America. The focus of this meeting was how to find an orthodox legal justification for allowing women to read from the Torah, and what effect the "tsniut" (purity, modesty) has on orthodox women in terms of their religious and sexual life and public activities, as well as on their image of themselves.

Gábor T. Szántó's short story "Inaugural" offers a satirical picture of an election within the Jewish community.

Attila Novák ponders over a film by **Costa Gavras**, "Amen". "After all in such an extreme situation there is only one heroic and uncompromising moral value: the sacred morals of falling heroes, of those aware of their predestined loss. The moral values of Father Ricardo, **Kurt Gerstein** and **Hanna Szenes**. Those who fall but because of whom the world was created and is not destroyed by milliards of meteorites and internal threats. The morals of the True who keep the world going.

Mazsike Chanukka-bál

Nagyszerű Chanukka bált rendezett december 7-én a MAZSIKE az Új Udvar Bevásárló Központ Limonádé Klubjában.

A szokatlan helyszín ellenére népes társaság gyűlt össze az egyesület életében már hagyománynak tekintendő rendezvényre. A program a „Magyar Zsidó Kultúráért” és a „Várhegyi György” díjak átadásával indult. **Dr. Feldmájér Péter**, az Egyesület elnöke adta át a díjakat **Komoróczy Géza** történész, egyetemi professzornak a zsidó kultúra népszerűsítéséért, valamint **Ádám Máriának**, a Goldmark kórus karnagyának a kórusvezetői munkájáért.

Dunai Tamás színművész, a Mazsike gyakori vendége, kedves humorával

ezúttal is jó kedvre derítette a közönséget. Fialatáncosok latin táncokkal, és még fiatalabbak (10 és 12 évesek) akrobatikus rock and rollal, **Farkas Renáta** magyar has-tánc-bajnok csipőmozgásával izgatta fel a (férfi) kedélyeket. A **Chagall Klezmer Band Vincze Pál** vezetésével és pergő ritmusú zenéjével jól előkészítette a hangulatot a későbbi tánchoz. A **Scheiber Sándor iskola** kórusa **Vida Györgyi** tanárnő vezetésével az alkalomhoz illő zsidó dalokat énekelt.

A programot követő tánchoz a **Beat Band** zenekar húzta a talpalávalót. A „nevesincs iskola” egykori „nevesincs zenekara” (ahogy vezetője bemutatta magukat) a hatvanas-hetvenes évek külföldi slágereit játszotta. Néhány szám el-éneklésére maga **Bánó András** tévés személyiség is feltűnt a színpadon. A jobbára középkorú közönség feledve reumás és ízületi panaszait, éjfélig roptat a táncot fiatal korának kedvenc számaira.

A **Carmel Pince** büféjének sóletje és barchesze otthonos ízeket varázsolt a bevásárlóközpont kissé huzatos, ám tágas helységeibe. A tombola nyereseményeknek ezúttal is örültek a nyertesek, és családottan dobták el a kis cédulát a hoppon maradottak. A fődíj ezúttal egy hároméjszakás hévízi üdülés volt az Aquamarin szállodában.

Hámori Zia

Zsidó szabadegyetem – a Chabad szervezésében

2003 februárjában „Zsidó Tudományok Szabadegyeteme” címmel indít judaisztikai tanfolyamot a **Chabad Lubavics Egyesület**. Az első három hónapos szemeszter február 1-én kezdődik. A **Chabad-Lubavics Egyesület** a legalább érettségivel rendelkezők jelentkezését várja 2003. január 20-ig a zstsz@zsidodo.com e-mail címen, illetve a 268-0183-as telefonszámon **Köves Slomó** és **Oberlander Báruch** rabbiknál.

Giora Feidman a Javne zeneiskolában

Giora Feidman klarinétművész 2002. december 9-én ellátogatott a Javne Zeneiskolába, amelynek zenekara klezmer-muzsikával köszöntötte a világhírű művészt, a tiszteletére egybe gyűlt tanárok, diákok és rajongók előtt. **Dr. Szeszler Anna**, a Lauder Iskola főigazgatója rövid beszédében emlékeztetett arra, hogy a zeneiskola első hangszereit éppen Giora Feidman adományából vásárolta. Ezt követően ismét a gyerekzenekar muzsikált, majd **Balogh József**, a Javne Zeneiskola igazgatója köszöntötte a művészt és átadta a zeneiskola ajándékát.

Giora Feidman válaszában hangsúlyozta: csodálatos, hogy amíg a világban a felnőttek háborúznak, addig a gyerekek a muzsikával mindenhova elviszik a békét.

„Tegnap és ma – zsidóság Európában és Magyarországon” A Mazsike fotópályázata

A **Magyar Zsidó Kulturális Egyesület** fotópályázatot hirdet Magyarország Európai Uniói csatlakozásának évében, 2003-ban „Tegnap és ma – zsidóság Európában és Magyarországon” címmel.

A pályázaton hivatásos fotóművészek és fotóriporterek kivételével bárki részt vehet, technikai és további tematikus megkötés nélkül. A pályázatra mindenki öt egyedi képet vagy sorozatot küldhet be. A képek hosszabbik oldala 40 cm.

A pályázat jelíges. A képek hátoldalán csak a kép címét és a jelíget kell feltüntetni. Külön zárt borítékban kell csatolni a pályázó nevét, lakcímét és a képek jegyzékét.

A beküldött képeket neves fotóművészekből álló zsűri értékeli, az I-II-III. díjjal 50-30-20 ezer forint értékben pénzjutalom jár. A pályázatra beküldött anyagból a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület kiállítást rendez, a díjazott képeket pedig havonta megjelenő hírlevelében és folyóiratában, a *Szombatban* jelenteti meg.

A pályamunkákat biztonságos csomagolásban a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület címére kell beküldeni (Budapest, 1065 Révay utca 16.)

A beküldési határidő: 2002. április 30.

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület a pályamunkákat a legnagyobb gondossággal kezeli, az esetleges rongálódásokért kártérítést nem nyújt. A pályamunkákat a kiállítás zárását követő 30 napon belül visszajuttatja a pályázónak.

HERZOG-PER: FOLYTATÁSA KÖVETKEZIK

Képet vissza nem adnak?

avagy mit ér a magántulajdon a XXI. században?

Hároméves bírósági eljárás után ismét kezdődhet minden előlről. A Legfelsőbb Bíróság november végén hozott jogerős határozatában az elsőfokú bíróságra „utalta vissza” a Herzog-képek ügyét.

Az immár külföldön is nagy figyelmet keltő jogi huzavona tárgya tizenegy nagy értékű festmény, amelyet az egykori gyűjtő Herzog Mór Lipót unokája szeretne visszakapni a magyar államtól.

Attól a magyar államtól, amely semmilyen jogcímmel nem rendelkezik a képek felett.

– Rablott festményt nem szeretnék a galéria falain látni – mondta évekkal ezelőtt **Bereczky Loránd** a Magyar Nemzeti Galéria (MNG) főigazgatója, de talán akkor még nem gondolt arra, hogy milyen vihart kavart egy örökös felbukkanása.

Ettől teljesen eltérően reagált a Herzog-perben érintett másik múzeum, a Szépművészeti Múzeum igazgatója, **Mojzer Miklós**, szavahihető források szerint, többször kijelentette, hogy ide – mármint a múzeumba – csak befelé lehet képet vinni, kifelé nem!

Ez a hozzáállás mindmáig – és kormány szinten is – változatlan, hiszen a Herzog-per kipattanása napján, és után egy jó ideig még tévéstábokat sem engedtek be a múzeumba, hogy lefilmezzék az ott „őrzött” Herzog-képeket, köztük **Lucas Cranach** és **El Greco** alkotásait.

Az egyik visszaigényelt kép, az idősebb Lucas Cranach festménye: Az angyal megjelenik Joachimnak (olaj, vászon, 1510 körül)

Közel hatvan évvel a nagy világgégés után, és tucatnyi esztendővel a rendszerváltozást követően, a laikus számára kissé érthetetlen ez a nagy vihar. Miért kelt ilyen indulatokat néhány – mégoly értékes – festmény, miért nem adja vissza az állam a jogos tulajdonosoknak egykori gyűjteményük darabjait – tehetjük fel a kérdést, amelyre választ adni cseppet sem könnyű. Hosszú és

szövevényes történetekről van ugyanis szó, s ez nemcsak műalkotásokról szól. Sőt talán azokról legkevésbé...

Három év krónikája

Dióhéjban az elmúlt három év krónikája így fest:

Több éves eredménytelen tárgyalás után **Martha Nierenberg**, Herzog Mór Lipót örököse 1999 októberében pert indított a magyar állam ellen. Az egykor 2500 darabból álló híres Herzog-gyűjteményt a II. világháború végén a náciak rabolták el a családtól. A páratlan kollekció nagy része később a Szovjetunió-

óba került, egy része viszont magyar múzeumokba vándorolt. Nierenberg asszony ez utóbbiak közül 12 festményt kívánt visszaszerezni.

A képekről a per kezdetén csak annyit lehetett tudni, hogy különböző módokon a Szépművészeti Múzeumba kerültek, majd amikor a Magyar Nemzeti Galéria megalakult, egy részüket átszállították oda. A rendszerváltás előtt a családnak fikarcnyi esélye sem volt az értékes festmények visszaszerzésére, mivel leveleikre csak rövid elutasító válaszokat kaptak. De nem sikerült meg egyezni a **Horn-** és az **Orbán-**kormány vezetőivel sem, s a mostani kormány még a peren kívüli megállapodás lehetőségét is elutasította. A legígéretesebb tárgyalások 1998 elejéig **Magyar Bálint** kultuszminiszterrel folytak – de végül ebből sem lett megegyezés. A kilátástalan helyzetet látva, 1999 októberében indult a peres eljárás.

A hosszú per során a magyar államot képviselő ügyvédek többféle jogcímen próbálták meg Martha Nierenberg igényét megkérdőjelezni. Elsőként kétségbe vonták a Herzog-unoka magyar állampolgárságát, majd azt állították, hogy a család 1944-ben „jogellenesen hagyta el az országot” (sic!), s ezért nem jogosult a képekre. Bizonyítani szerették volna azt is, hogy az itthon

Herzog Mór Lipót báró és családja, 1929-ben. A képen balra, Martha Nierenberg ül nagyanjaja ölében, mellettük édesanyja, Herzog Weisz Erzsébet

maradt családtagok egyes műtárgyakat kicsempészték az országból. Emiatt a gyűjtemény egy részét lefoglalták, büntetőeljárás indult, amely vagyonelkobzással zárult, így kerültek a műkincsek az említett múzeumokba. Az első fokú eljárás során egyértelműen kiderült, hogy egyik érv sem igaz, mind csak időhúzásra alkalmas ürügy. (Pikáns közjátéknak, vagy abszurd fejleménynek lehet tartani azt, hogy a bizonyítási eljárás során az egyik festményről kiderült:

az ÁVH „ajándékként” került a Szépművészeti Múzeum falára...)

Ezt követően azzal érveltek, hogy a festményeket a magyar állam mint gazdátlan tulajdont vette letétbe. Később azt állították, hogy az államosítás ezekre is kiterjedt, majd mikor erről is kiderült, hogy nem igaz, azzal érveltek, hogy a kilencvenes évek – azóta lezárt – kárpótlási folyamatában az ilyen hagyatékok is benne foglaltattak. Márpedig, ha a Herzog-örökös nem igényelt kárpótlást, az igény már elévült. Mivel Martha Nierenberg ügyvédei szakértő múzeológusok segítségével bebizonyították, hogy a 12 kép sosem került állami tulajdonba – s ezért nem is kerülhetett a kárpótlási törvény hatálya alá – az elbirtoklás lehetőségét próbálták bebizonyítani. Sikertelenül.

Végül az 1973-as magyar-amerikai vagyoni szerződést vették elő, azt állítván, hogy ennek keretében Martha Nierenberg és családja már megkapta a képek és más vagyontárgyak után járó kártérítést.

Hosszú bizonyítási eljárás után, az elsőfokú bíróság 2000. október 20-án úgy döntött, hogy 12 Herzog-képből 10-et Martha Nierenberg visszakap. (Egy festményt, **Munkácsy Mihály** alkotását már ezt megelőzően visszaadták. A festményt Martha Nierenberg letétként a Magyar Nemzeti Galériában hagyta, de ezt érdekes módon azóta sem állították ki. A festményt kereső tévéstáboknak a Galériában azt mondták, nem képvisel értéket...)

A magyar államnak csupán egyetlen alkotást ítelt meg a bíróság: **John Opie: Női képmás** című festményét. Az ítélet szerint ugyanis ezt a képet az állam jóhiszeműen vette birtokba.

Herzog Mór Lipót báró egykori otthonának egyik szalonja

Az elsőfokú bíróság ítélete ellen a magyar államot képviselő két múzeum fellebbezett. A Legfelsőbb Bíróság (LB) többszöri halasztás után 2002. július 5-én az Igazságügyi Minisztérium Nemzetközi Jogi Főosztályához fordult.

A Legfelsőbb Bíróság az Egyesült Államok és a Magyar Köztársaság által 1973-ban kötött nemzetközi megállapodás szövegének közlését, valamint annak megállapítását kérte az igazságügyi tárcától, hogy az egyezmény kizárja-e a párizsi békeszerződés alkalmazhatóságát. Az alperesek álláspontja szerint ugyanis az 1973-as magyar-amerikai vagyonjogi megállapodás már rendezte a Herzog-perben szereplő tulajdoni igényeket. (Az alperes múzeumok ugyanis korábban azzal is érvel-

Martha Nierenberg, utód és örökös

tek, hogy jóhiszeműen jutottak a képekhez.)

Felperes ezzel szemben azzal érvelt, hogy a magyar állam nem mentesülhet a párizsi békeszerződésben foglalt kötelezettségektől. A felperes jogelődje – vagyis Martha Nierenberg édesanyja **Weiss Erzsébet** – pedig csak töredékét kapta a műtárgyak értékének.

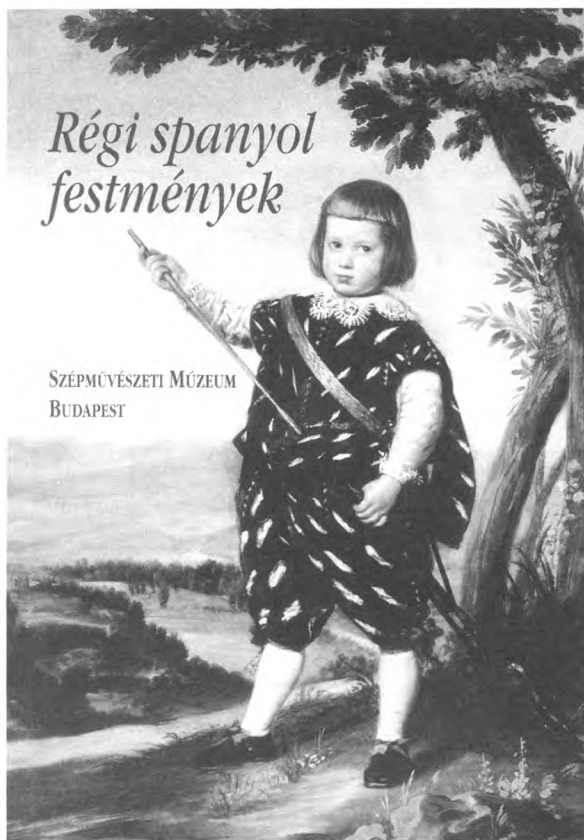
A 2002. november 21-i tárgyalási napon az Igazságügyi Minisztérium (IM) helyett a Külügyminisztérium (KM) állásfoglalását olvasták fel a tárgyaláson, mert az IM egy 1982-es törvényerejű rendeletre hivatkozva oda továbbította

Alonso Cano: Don Balthasar Carlos infáns arcképe, az egyik visszaigényelt kép, melyet a Szépművészeti Múzeum saját kiadványa címlapján közöl

az LB kérését. A felperes ügyvédje, nem vitatva a magyar állam által 7 év után most „megtalált” új bizonyíték perbeli felhasználását, azt kérte a bíróságtól, hogy ne vegye figyelembe a KM állásfoglalását, hiszen a magyar állam mint alperes érintett a perben, és az LB ennek egyik szervétől kért állásfoglalást. Ez pedig ellenkezik az alkotmánnyal és nemzetközi normákkal is.

Martha Nierenberg ügyvédje az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) nemzetközi jogi szakértőjét kérte fel állásfoglalásra. **Dr. Kende Tamás** szerint a magyar-amerikai vagyonjogi szerződés nem zárja ki a magyar hatóságok joghatóságát és kereshetőségét, és az nem szünteti meg a Párizsi Békeszerződésben foglaltakat sem. Megállapította továbbá, hogy az 1973-as egyezmény tárgyi hatálya nem terjed ki a perbeli képekre, továbbá Martha Nierenberg felperes nem tartozik az egyezmény által megszabott alanyok körébe. Az említett 1973-ban kötött szerződés szerint ugyanakkor, akik nem az általuk igényelt kártérítést kapták, azok nem veszítették el a tulajdon természetbeni visszakérésének jogát sem. Mivel Martha Nierenberg és családja csupán az általuk igényelt összeg harmadához jutottak, rájuk is érvényes a fenti kitétel – hangzott el a tárgyaláson.

A nagy érdeklődéssel várt november végi LB ítélelhozatal felemás eredménnyel zárult. A bíróság ugyan elismerte a párizsi békeszerződés érvényességét, és azt is, hogy ez ügyben a magyar bíróságnak kell eljárnia, két, az első fokú bíróság által már egyszer rendezett részlet miatt azonban, eljárásjogi hibára hivatkozva, az első fokra utalta vissza az ügyet.

Újra elsőfokon

Az LB szerint nem egyértelmű az, hogy Martha Nierenberg a képek egyedüli örököse és az is kiderítésre vár, hogy a magyar állam 1973-1983 között nem vált-e a képek tulajdonosává. Az LB egyéves (!) tárgyalás során ugyanis könnyedén bizonyosságot szerezhetett volna az örökös vagy örökösök személyéről, és eldönthette volna azt is, hogy állami tulajdonba kerültek-e a képek. Nem így tett, inkább „visszadobta a labdát” az elsőfokú bíróságnak. Eddig a tények.

A három év alatt bírósági tárgyalásokról, de főleg az ez idő alatt – és előtt – folyt kutatómunkáról, valamint a színpalak mögötti egyezkedésekről akár több kötetes regényt lehetne írni. Roppant izgalmas volt végig követni a Herzog-család exodusát, a páratlan gyűjtemény szomorú sorsát, meghallgatni a múlt század negyvenes-ötvenes éveiben keletkezett jegyzőkönyveket, követni a festmények évtizedes hanyattatását.

A többéves bírósági hercehurca azonban nem elsősorban a másfélmilliárd forintra értékelt képek tulajdonjogáról szól – és szól ma is. (Már csak azért sem, mert Martha Nierenberg már a per elején kijelentette, hogy szá-

Néhány nappal a Herzog-per tárgyalása előtt harminc festmény sorsáról döntött a Fővárosi Bíróság. **Dános Géza** 1948-ban letéti szerződést kötött a Szépművészeti Múzeummal és ennek értelmében 31 képet – köztük **Szinyei Merse Pál**, **Székelly Bertalan** és **Rippl Rónai József** alkotásait – letétbe helyezte. Az USA-ba távozott Dánosék 1954 óta próbálták visszaszerezni jogos tulajdonukat – hiába. A házaspár unokája egészen 2000-ig tárgyalt a magyar kormánnyal, de az 1973-as magyar-amerikai vagyoni jogi megállapodásra hivatkozva nem adták vissza a festményeket. Az első fokon zajlott perben harminc képet a családnak ítélte a bíróság.

A tárgyalással szinte egy időben négy Munkácsy-festmény viszont visszakerült az egykori tulajdonos leszármazottaihoz. Az Auschwitzban elpusztított **Vida Jenő** utódjainak maga a kulturális miniszter, **Görgey Gábor** adta vissza a képeket. A műgyűjtő Vida 1944-ben egy kiállításra adta kölcsön képeit a Szépművészeti Múzeumnak, majd a németek bevonulása után a múzeum őrzésére bízta a festményeket. Az állam itt is az *elbirtoklás, az államosítás és az állampolgárság* kérdésével próbálta meg megkérdőjelezni a Vida képek tulajdonjogát, sőt azzal is érvelt, hogy a Vida gyerekek jogellenesen hagyták el az országot. Az egyik örökös azonban megtartotta az akkori útlevelét. (Ugyanezen érvelés felvetődött a Herzog-perben is, de a **Weiss Manfréd-Hatvany-Herzog**-család viszonylag könnyen bebizonyítható módon az „aranyvonattal”, és érvényes úti okmányokkal menekült el Magyarországról...) A Vida család egyébként eredetileg több mint 20 festményt kért vissza, s várhatóan a jövő év elején indítanak pert a most ki nem adottakért.

A legsimább ügy kétségtelenül a nem zsidó **Andrássy-örökség** esetében volt. A grófi család festményei közül négyet 1973-ban az akkori Szovjetunió visszaadott Magyarországnak, majd ezek a Magyar Nemzeti Galériába és a Szépművészeti Múzeumba kerültek. Az 1999-ban kötött megállapodás szerint a család, a négy Andrássy-lány számos leszármazója négy képet kapott vissza. Közülük kettőt – **Franz von Lenbach Andrássy Gyulánéról** készült portréját és **Munkácsy Mihály: Itató-nál** című képét – az állam megvásárolta. A másik két festményt – **John Opie Férfiarckép** és **Munkácsy: Krisztus Pilátus előtt** című munkája – elárverezték.

mára az erkölcsi elégtétel és nem a vagyon visszaszerzése a fontos...) Sokkal inkább az egyén kiszolgáltatottságáról, a mindenkori állam és erőszakszervezeteinek korlátlan és évtizedeken átívelő hatalmáról. A II. világháború alatti és azt követő káoszról. Emberi sorsokról, széthullott családokról. És a zsidóságról...

Mert ez is megkerülhetetlen. A Herzog-család tagjai ugyanis éppen úgy a náciizmus üldözöttjei voltak, mint több száz ezren az egykori Magyarországról. A különbség csupán annyi, hogy kiváltásos helyzetük, rendkívüli gazdagságuk, és helyzetfelismerésük a menekülés lehetőségét nyújtotta. S bár a páratlan vagyon – benne a műkincs-gyűjteménnyel elveszett, legalább életük megmaradt. (Martha asszony egyébként az Egyesült Államokban is tekintélyes vagyonra tett szert. Férjével **Ted Nierenberg**gel együtt egy Dansk Design nevű, főleg konyhafelszerelési cikkeket gyártó kereskedőláncot hozott létre, amely ma is vezető márkának számít. A cég eladása óta egy, New York közeli villában élnek.

Kettős mérce?

A zsidóságukat sohasem tagadó Herzogok öröksége nemzetközi figyelem középpontjába állította a pert. Szinte minden világlap – köztük elsősorban az amerikai *The New York Times* és a *The Washington Post* – terjedelmes cikkben foglalkozott az ügygel. Arra voltak kíváncsiak, hogy a magyar műkincsek visszaszerzéséért évek óta harcoló kormány vajon elégtételt szolgáltat-e a zsidó származású örökösöknek. Elismeri-e elődei felelősségét a műkin-

csek elorozásáért, s ha az elrabolt műkincseket nem is, de legalább egy részüket visszaszolgáltatja. Ez a cél vezérelte Zsidó Világkongresszus restitúcióval foglalkozó szervezetének, a *Commission for Art Recovery* ténykedését is, amely mindvégig támogatta és segítette a Herzog-ügyvédek munkáját. Mindhiába. A most ismét első fokra visszautalt per a magyar kormányok felelőtlenségét és érzéketlenségét bizonyítja. Sőt, azt is, hogy a kormányzat nem igazán érdekli ez ügyben a külföldi véleménye és megítélése sem. A magyarhoz hasonló eljárásokban Franciaországtól a Cseh Köztársaságig – sőt az antiszemitizmustól egyáltalán nem mentes Ausztriában is – született az örökösök számára kedvező ítélet, vagyis visszaadták a zsidó családoktól elrabolt műkincseket. Még az sem „serkentette” taktikaváltásra a magyar illetékeseket, hogy közel 8 ezer műkincset a magyar állam követel vissza az egykori Szovjetuniótól. Az orosz tárgyalófelek, többek közt éppen a Herzog-per miatt utasíthatják vissza a magyar igényeket, mondván: *aki saját országában nem alkalmazza a restitúciós jogot, mástól miért kéri azt számon*. Információink szerint azt is felvetették, hogy nem látnak garanciát arra, hogy ha egy magyar magánszemélynek visszaadják elrabolt műkincseit az, az örökösök helyett nem köt ki végül egy állami múzeumban...

Ma még nem tudni, hogy mikor folytatódik a Herzog-per, az pedig még enél is bizonytalanabb, hogy mikor lesz benne végre jogerős ítélet. Egy azonban biztos: a magyar állam itthon és külföldön is sokkalta többet veszített már presztízsből eddig is a perértékben szereplő másfélmilliárd forintnál, s ezen már az sem segít, ha néhány év múlva netán az örökösöknek ítélik a 11 festményt tulajdonjogát.

Szakonyi Péter

A Szépművészeti Múzeumban levő vitatott tulajdonú képek:

- Anthonis van Dyck: Lotaringiai Margit hercegnő képmása
- Lucas Cranach: Az angyal híradása a pásztorokhoz költözött
- Joachimnak Barthel Bruyn: Petrus von Clapis jogtudós arcképe
- Alonso Cano: Don Balthasar Carlos infáns arcképe
- Gustave Courbet: A neuchateli tó és a nyoni kastély téli látképe
- El Greco: Szent család
- Fiorentino: Mária gyermekével
- John Opie: Női képmás

A Magyar Nemzeti Galériában őrzött képek:

- Brocky Károly: Alvó bacchánsnő
- Munkácsy Mihály: Múteremben című vázlata
- Munkácsy Mihály: A délutáni látogatás

Síp utcai csaták

Bzsh- és Mazsihisz-közgyűlés

Erős felütéssel kezdődött a Budapesti Zsidó Hitközség (BZSH), november 21-én megtartott közgyűlése. Olti Ferenc elöljárósági tag napirend előtt elmondott beszédének lényege ugyanis ez volt:

Zoltainak mennie kell.

A testület határozatképesnek bizonyult, így a küldöttek, **Kardos Péter** főrabbi nyitóimája után elfogadták a napirendi pontokat, melyek közt az ingatlanok eladásának ügye, illetve a tervezett költségvetés szerepelt. Ekkor jelentkezett szólásra **Olti Ferenc**, aki még a napirend elfogadása előtt szeretne volna előadni mondandóját.

Terjedelmes hozzászólásában régebbi problémákat is felvetett, így például a hitközség alapszabályának hiányosságait. A szervezet bejegyzési okmányán Zoltai mellett egyedül a tíz éve elhunyt **Reich László** neve szerepel, az átírás elmulasztása azonban egyformán terheli az összes eddigi elnököt és vezetőséget. Fel is merült a kérdés, hogy Olti miért nem jelezte rögtön, amikor ez a gond tudomására jutott. Mint Olti fogalmazott, a demokratikus működési rend csupán díszletként szolgál a „monolitikus diktatúra” előtt, hiszen tíz éve semmiféle reformra, de még érdemi vitára sem került sor, ez pedig a demokráciára oly kényes zsidó világban elképzelhetetlen. Az irányítás, vélekedése szerint, az egymást váltó elnökök ellenére mindvégig Zoltai Gusztáv kezében volt, aki évi hárommilliárd forint felett rendelkezik minden kontroll nélkül. Ez pedig egy hárommilliós alapítókéjű kft-ben is elképzelhetetlen.

Olti Ferenc már korábban is kardos-

kodott a külső számvizsgálók bevonása mellett, mivel az e tekintetben meglehetősen nagy szabadságot adó egyházi törvény a belső önrendelkezésre bizza az ellenőrzést. Ez azonban azt a képtelen helyzetet eredményezte, hogy a számvizsgáló bizottság tagjai függőségi viszonyba kerültek attól, akit vizsgálniuk kell – vagyis Zoltai Gusztáv-tól. Visszaélésekkel kapcsolatos konkrét vádak nem fogalmazott meg, hangsúlyozta, hogy csupán azok lehetőségére kívánta felhívni a figyelmet, és nem a számvizsgáló bizottságot akarta meggyanúsítani. Ennek ellenére mégis az ingatlanügyek körüli „maszatolásra” beszélt. Megemlítette még a zsidóság különböző irányzatai közötti párbeszéd hiányát, és arról is szót ejtett, hogy a zsidó értelmiség nem tekint partnernek a hitközséget, melynek amúgy is rendkívül kevés tagja van. Felrótta ezen kívül, hogy a magyar zsidóság, a nemzetközi zsidó világban belül nem a létszámának megfelelő respektust élvez. Noha elismerte Zoltainak bizonyos érdemeit, eddigi működését összességében kártékonynak nevezte.

*

Olti Ferenc tehát, nem kis megrökönyödést keltve ezzel, önkéntes lemondásra szólította fel Zoltai Gusztávot, mert ekkor – úgymond – még emelt fővel távozhat. Ez esetben – folytatta – Zoltai megbízása végéig megkapná ügyvezető igazgatói fizetését és továbbra is a Hegedűs Gyula utcai templomkörzet elnöke maradna. A szónok ezután javasolta, hogy egy szakértőkből álló csoport – amelybe többek között **Veró Tamás** rabbit és **dr. Szeszlér Tibor** ügyvédet (a B'nai B'rith volt elnökét) ajánlotta – egy hónap alatt dolgozza ki az új alapszabályt. A munka elkészültéig átmeneti költségvetés lenne érvényben, az új ügyvezetőt pedig nem megválasztanak, hanem a választott tisztviselők neveznék ki.

Zoltai Gusztávot láthatólag felkészü-

letlenül érte a támadás, így igen indulatosan reagált. Főként személyes sérelmeit említette meg, mint például azt, hogy Olti (akit egyébként nem is kívánt néven nevezni) a

„kommunizmus utolsó bástyájának”

nevezte őt (ezt egyébként vállalta is). Olti Ferenc erre a történetre egészen másképpen emlékszik, csakúgy, mint arra a puccskísérletre, amit Zoltai állítása szerint ő szervezett **Feldmájer Péter** korábbi elnök ellen. Noha Zoltai Gusztáv tanúkat is megnevezett, sem ők, sem a többi érintett nem szólt hozzá a vitához, Olti pedig cáfolta az elhangzottakat. Az elhangzott súlyos vádak és sejtetések nem nyertek bizonyítást. Egyébként mindkét fél többször hangoztatta, hogy nem kíván részt venni a sárdobálásban.

Mindezek után Zoltai Gusztáv hirtelen felindulásból lemondott, és csak hosszas kérés után tért vissza a terembe, miután a közgyűlés ismétlenül az eredeti napirend elfogadása mellett döntött. Mivel azonban az ilyen esetekre vonatkozó szabályokra senki nem emlékezett, kétségek merültek fel, lehet-e egyáltalán folytatni az ülést.

*

Várható volt, hogy a hallottak után sokan Olti hátsó szándékaira kezdenek gyanakodni. Így is történt, noha Olti többször leszögezte, hogy nem kíván indulni az igazgatói posztért. Felszólalását többen mégis a tavasszal esedékes választás első kampánybeszédének tekintették. Azt állították, hogy Oltinak nincs joga demokratizálásról beszélni, mivel sok esetben maga is ugyanúgy járt el, mint azok, akiket bírált. **Heisler András** elöljárósági tag közölte, hogy Olti több külföldi konferencián a hivatással ellenkező álláspontot képviselt, ezekről az útjairól nem készített beszámolót, illetve a maga belátása szerint osztott szét külföldi pénz-

összegeket. Olti megnyilvánulását „dramaturgiai megtervezettnek”, „visszataszítóan emelkedettnek” minősítette. Felszólalása végén, **Lówy Tamás** és **Deutsch Róbert** rabbik után harmadikként kérte Olti lemondását. Ez a megoldás kétségkívül, ha nem is nagyobb, de hangosabb tetszést aratott.

Olti mondandójának tartalmi elemeiről egyébként is kevés szó esett, a legtöbbször ugyanis annak hangnemét tartották elfogadhatatlannak. Senki nem állt ki mellette, azt azonban, hogy valakit véleménye miatt lemondassanak, sokan az ellenzék antidemokratikus kizárásaként értékelték. A küldötteket csak az őket delegáló körzet hívhatja vissza, a közgyűlés csupán az általa ráruházott tisztségtől foszthat meg valakit. Egyesek azonnali szavazást sürgettek, mások egy rendkívüli közgyűlés összehívását szorgalmazták. A napirend módosítását hosszas vita és szavazás előzte meg, míg végül Zoltainak bizalmat szavaztak, Olti tisztségét pedig visszavonták. A szavazás eredményét viszont nem fogadták el egyöntetűen, mivel senki nem tudta, hogy a kilenc tartózkodást az igen vagy a nem szavazatokhoz kell-e számolni. Ugyanakkor az is

elsikkadt a vita hevében, hogy tulajdonképpen miről is folyt a szavazás: Olti visszahívásáról, avagy a beszéd hangnemének elutasításáról. A vita nem zárult le egyértelműen, ráadásul többen titkos szavazást sürgettek. Az ekkorra eluralkodott hangulatot mindenestre jól jelzi Kardos Péter hozzászólása, amiben lemondott a záró ima megtartásáról.

Ekkor kerülhetett csak sor a hivatalosan elfogadott napirendi pontokra, amelynek keretében elsőként **Hajabács Júlia** gazdasági beszámolóját hallhattuk az ingatlanok hasznosításáról, azok tervezett vagy már befejezett felújításáról, illetve az új körzeteknek, intézményeknek nyújtott anyagi támogatásokról, szociális intézkedésekről. A részben még csak tervezett 2003. évi költségvetést a közgyűlés elfogadta. Olti Ferenc a Boróka utcai ingatlan eladásával kapcsolatos részletekről érdeklődött még, **Deutsch László** újpesti rabbi pedig arra kért garanciát, hogy a hamarosan felújítandó újpesti szakszociális otthonnak a lakói elsősorban az erre rászoruló zsidók, ne pedig más vallásúak közül kerüljenek ki. A közgyűlés Lówy Tamás záró imájával végződött.

Nem meglepő, hogy a négy nappal későbbi, november 24-i

Mazsihisz közgyűlés

hasonló forgatókönyv szerint zajlott le. **Markovics Zsolt** főrabbi nyitóimája után a közgyűlés elfogadta a napirendi pontokat, vagyis a jövő évi költségvetés megvitatását és Zoltai Gusztáv beszámolóját.

Elsőként **Tordai Péter** elnök foglalta össze az elmúlt év kulturális, politikai és külügyi téren elért eredményeit, különös tekintettel az éledő vidéki hitéletre, a kárpótlásokra és az ORZSE eredményeire, ahol nemrégiben két nyelvből is akkreditált nyelvizsgaközpont létesült. Kitért a jövőbeni tervekre is, így megtudhattuk, hogy Budapesten konferenciát rendeznek a nyolcvanéves **Randolph L. Brahm** professzor tiszteletére, és tervezik egy köztéri holocaust-emlékmű felállítását, de természetesen szóba került **Kertész Imre** Nobel-díja is. Mindenek előtt azonban a közgyűlés tagjai egyperces néma csenddel adóztak a nemrég elhunyt **Israel Sela**, a JOINT magyarországi vezetője emlékének.

Hajabács Júlia gazdasági vezető a tavalyi rendezvényeket és az ingatlanhelyzetet értékelte, e mellett pedig elő

Zoltainak mennie kell!

Részletek Olti Ferenc, a Bzsh elöljárójának, a Mazsihisz alelnökének felszólalásából

„A magyarországi zsidó életnek a rendszerváltás után volt egy felfelé ívelő szakasza, az eredmények elvitathatatlanok... Arra számítottunk, hogy az egyes emberek önbizalmának és anyagi izmosodásának eredményeképpen létrejön ez az önbizalom növekedés a közösségi élet területén is, ami a zsidó közösségi önszerveződés kiteljesedésével jár. A folyamat spontán módon 1989-ben elindult, majd a kilencvenes évek elején megállt. A Hitközség (praktikusan a BZSH és a MAZSIHISZ) ehhez a folyamathoz úgy járulhatott volna hozzá, hogy ezeknek a kívánatos folyamatoknak... kovásza, „meghitelezője” lesz. Nem kell bizonygatnom, hogy ez nem történt meg. A nem szigorúan vallásos értelmiségi tömeg számára a Hitközség nem partner, avítt, nem vonz, hanem taszít. 50.000 potenciális adó-hozzájáruló helyett csupán 5.000-en adnak nyilatkozatot arra, hogy adójuk számukra ingyenes 1%-át a zsidó Hitközségnek adják. A valódi adakozók száma még siralmasabb képet mutat. A járadék nem minket illető teljes felhasználása nélkül már régen működésképtelenek lennénk....

Mindezen megkívánt folyamatok elindításához az szükséges, hogy az emberek nyugodtan bizhassanak abban, hogy ami a Hitközségben zajlik, az megfelelő etikai alapon, a demokrácia játékszabályai szerint, ellenőrzötten zajlik... Más szóval, itt nálunk, belül is olyan, félelemmentes demokrácia van, mint amire oly nagyon sóvárgunk odakint. A demokrácia az önszerveződés éltető levegője. Ez a demokrácia hiányzik innen, amit pedig még az igen sok sebtől vérző alapszabályunk is sugall, és amely demokrácia nélkül senkit nem vesznek be érdemben abba a klubba, amit úgy hívunk, hogy Európa és nemzetközi zsidó közösség.

Az, hogy a Hitközséget körülengeli az anyagi kérdésekben való maszatolás áporodott szelleme, az, hogy a nemzetközi zsidó világban messze létszám- és szellemi adottságaink alatt van a respektünk, mind a demokrácia hiányára vezethető vissza...

A Választási Bizottság vezetője a Hitközség alkalmazottja. Felette a munkáltatói jogokat az ügyvezető, **Zoltai Gusztáv** gyakorolja. És a **Választási Bizottság** ajánlja megválasztásra azt a testületet, amelynek az ügyvezetőt kell megválasztania, kellene kontrollálnia, sőt felette a munkáltatói jogokat gyakorolnia. Anakronizmus, más szóval diktatúra a demokratikus formák mögött. E diktatúrának nagyon

terjesztette a jövő évi költségvetést. **Sessler György**, a számvizsgáló bizottság elnöke ezt, csak mint tervezetet javasolta elfogadásra, hiszen a bevételek csaknem nyolcvan százaléka a költségvetési törvénytől függ, ami jelen pillanatban még ismeretlen. A végleges költségvetés megszavazására a jövő év elején kerülhet sor – javasolta – egy rendkívüli közgyűlésen. Ugyanakkor felhívta a figyelmet az elszámolási rendszer korszerűtlenségére, és – korábbi álláspontjával ellentétben – ő is külső számvizsgálók bevonását javasolta. Hasonló javaslatáért két éve Olti Ferencet (saját szavaival éve) „kiátkozták”. Az első észrevétellel Hajabács Júlia is egyetértett, azt azonban hozzátette, hogy a belső elszámolásért felelősséget vállal, ami szerinte még túl bürokratikus is.

Olti Ferenc igyekezett kevésbé indulatosan előadni csütörtöki beszédét, mégis kirukkolt néhány újdonsággal. Egyrészt nehezményezte, hogy az általa elmondottak tartalmát nem vitatták, a róla szóló szavazás nem volt titkos, és az ő szavazatát nem számolták, ezt a feltételezést azonban **Streit Sándor** Bzsh-elnök egyértelműen elutasította. Olti a már fentebb említett új alapszabály kidolgozására Verő Tamást, Tordai

Pétert, és dr. Szeszlér Tibort javasolta, amiről az érintett személyek egyike sem tudott előzetesen. Ez után bejelentette, hogy az új elnökjelöltek számára külön pénzalapot kell létrehozni, saját kampányukra, az *Új Élet*nek pedig cenzúra nélkül egyformán minden jelölt számára nyitva kell állnia. Többen ismét azzal vádolták, hogy önös érdekeit tartja szem előtt, ő azonban újfent cáfolta, hogy jelöltetné magát. Végül megjegyezte, hogy Zoltainak ettől kezdve el kell viselnie a nyílt beszédet, ami csütörtök előtt még „felségsértésnek” számított.

Zoltai ezúttal már készült a válasszal, újabb információkkal szolgálva arról, ki mit mondott, kinek a háta mögött. Szemére hányta Oltinak a Hit Gyülekezettel ápolott jó kapcsolatát, a náluk tett látogatását, de felhántorgatta Olti szombathelyi beszédét is, melyben a következő mondat hangzott el: *A zsidóság, ha kell, ma már erővel is megvédi magát.* Ez a kijelentés állítólag majdnem **Fröhlich Róbert**, a magyar honvédségi tábori főbábjának állásába került, így Zoltait – amint fogalmazott – „sósavként marja a kétely”, vajon Olti nem külső biztatásra cselekedett-e.

Zoltai hangsúlyozta, Oltinak nincs beleszólása abba, hogy ő a Hegedűs Gyu-

la utcai templomkörzet elnöke maradjon. Birtalta még Olti Ferenc tevékenységét az oktatási ügyek területén, amit Lówy Tamás is erősen kritizált. Állításuk szerint Olti súlyos szakmai mulasztást követett el, amiért alig tárgyalt a szakemberekkel, és nem látogatta az oktatási intézményeket. **Schönberger András** rabbi szerint Oltit csak addig érdeklik az alapszabály hiányosságai, amíg azzal másokat támadhat. Az alapszabály csak egy alelnökről beszél, nem pedig négyről, így ő is indítványozta Olti visszahívását, és határozati javaslatként felvetette az alelnökök számának ratifikálását. Heisler András és Fröhlich Róbert eleve elvetette, hogy a hitközségben diktatúra uralkodna, mondván, egy diktátorral nem üvöltözik és vitatkozik az ember. Heisler „demokratikus szenvelgésnek” nevezte Olti érveit és az információkkal való sáfarkodással vádolta. Olti mondatai igazak, a következtetései viszont rosszak, egy szóval demagóg, fogalmazott.

Mire a napirendi pontokra, így a költségvetési tervezet megszavazására került volna sor, a közgyűlés határozatképtelenné vált. Tordai Péter egyik kifakadásában azt is megjegyezte, hogy szervezett választási kampány folyik. Zoltai Gusztáv ekkor jelentette

sok káros hatása van (maszatos, félig, vagy egészen kiptant, ám kivizsgálatlan ügyek, a szélesebb közösségi célok negligálása, a különböző zsidó irányzatok közötti konfrontáció... a vagyoni helyzet áttekinthetlensége, igen rossz nemzetközi reputáció, a fontos információk monopolizálása, eltitkolása, az össz-zsidó minimumprogram kialakításának elszabotálása, stb.) melyek mindegyikéről külön lehetne és kellene beszélni...

Tíz év alatt egyetlen közgyűlés egyetlen határozata nem került átvezetésre az alapszabályon, legyen az a Rabbiság mint intézmény oly sokat vitatott létrehozása, vagy az egyes választási közgyűlések személyi határozatai.

Nem volt itt kérem **Korn-** vagy **Lancz** korszak, **Streit-**, vagy **Feldmájer** korszak, vagy **Tordai**-éra. Egy vezető van, aki egyúttal vezér is, és ez Zoltai Gusztáv. *(BZSH-közgyűlésen elmondott beszéd.)*

„...Ha az ügyvezető igazgató a súlyos és tarthatatlan helyzet miatt mégsem mond le, tudomásul kell vennie, hogy most már nyíltan beszélünk az anomáliákról, és a választáson ezt kell megmérni. Látják, ugye, hogy a változtatásnak egyetlen útja, ha ezen a poszton személycserére történik. Késhegyre menő viták zajlanak az elnökök, alelnökök személyéről, miközben ezeknek a választásoknak az eredménye szinte semmit nem befolyásol. Bármit

mondhat, ígérhet bármely elnök, vagy akárki, azt az ügyvezető minden magyarázat nélkül negligálhatja. Ugyanez vonatkozik a testületek határozataira is. Ha marad a jelenlegi igazgató, ugyanolyan bezárkózó és kizárólagosságra törekvő anakronizmus marad a Hitközség, mint eddig, sőt a környezet változása miatt a kontraszt még nagyobb lesz. Ahhoz, hogy a mai helyzetnek megfelelő beengedő, liberális irányvonal és a jelenlegi között választani lehessen, az ügyvezetői posztra kell igazi alternatívákat állítani.

A jelenlegi ügyvezetővel szemben a jelenlegi alapszabály szerint szinte esélytelen a fellépés, hiszen minden erőforrás felett kizárólagosan rendelkezik. Javasolom a közgyűlésnek, ha az a nem kívánt helyzet előáll, hogy a jelenlegi ügyvezető nem mond le, akkor hozzunk létre pénzalapot a potenciális ellenjelöltek kampányának lehetővé tételére. Ezt a pénzalapot ne az ügyvezető, hanem a BZSH és a MAZSI-HISZ elnökekből álló testület kezelje, és a potenciális jelöltek kampány-célokra ebből finanszírozhassák kiadásait. Rendelkezzen továbbá a Közgyűlés arról, hogy az *Új Élet* cenzúra nélkül rendelkezésre álljon a választási küzdelemben induló jelöltek számára, és lehetőségük legyen más, jelöltek küldő hitközségek közösségét elérő kommunikációs eszközök igénybevételére is...” *(Mazsihisz közgyűlésen elmondott beszéd.)*

be, hogy felveszi a kesztyűt és tavasszal

elnökként is jelölteti magát.

Éles hangú vita alakult ki az ülésen meghívottként résztvevő, majd feldúltnan távozó **Schweitzer József** nyugalmazott főrabbi és **Schőner Alfréd**, a Rabbiképző Zsidó Egyetem rektora között. Schweitzer József nem kapott azonnali választ arra a kérdésére, hogy a Rabbiképző diákjai miért hagyták ott az intézmény zsinagógáját, megtörve ezzel a százhusz éves hagyományt. Schőner írásban kívánt válaszolni, mire Schweitzer gyávanak nevezte. Az országos főrabbi egyébként fájlalta, hogy a vidéki küldöttek közül alig szólaltak fel. Bár most nem került előtérbe a Budapest-vidék ellentét, azzal a véleményével, hogy a Mazsihisz csak a budapestiek képviselőjének érzi magát, többen is egyetértettek. A közgyűlést Deutsch László imája zárta.

Csáki Márton

*

A decemberi két hitközségi közgyűlés szomorú tanúsága a változatlan szellemiségnek. A vezetésnek címzett – sokatlanul kemény, előkészítetlen, de mégis koncepciózus – bírálatot a hitközségi szellemiség letéteményesei, a rabbik durva személyeskedéssel utasították el: a bírálat lényegét meg sem értették, nem láttak benne mást, mint ad hominem támadást. Pedig a demokratikus viszonyok hiánya, az egyszemélyi vezetés, az átláthatatlan gazdálkodás naponta keseríti meg a hitközséggel szoros kapcsolatban állók életét – amit folyosói morgolódások keretében sűrűn föl is emlegetnek. Ám amíg a morgolódásból nem lesz nyíltan vállalt, koncepciózus, mindenki által megismerhető álláspont, melynek hívei támogatókat toboroznak, platformot alapítanak – addig változásra nincs esély. Az ellenzéki álláspontot a tagságnak meg kell ismernie, annak vállalható véleményre kell válnia, amelyet a közgyűlésen nem fogad felzúdulás és szörnyülködés. Amíg ez nem következik be, és a folyosón morgolódók nem merik nyíltan vállalni a véleményüket, addig nem reménykedhetnek demokratikus átalakulásban.

Következő számunkban visszatérünk a közgyűlésre és a választási előkészületekre.

Kárpótlási tájékoztató

„Aranyvonat”

Az „aranyvonat” szállította a magyarországi zsidóktól elrabolt értéktárgyak jelentős részét. A nyugat felé menekített szerelvény az amerikai csapatok kezére került. Tartalmának túlnyomó részét Amerikában elárverezték, és az így befolyt pénz 90 százalékát két zsidó szervezet, a *Jewish Agency* és a *Joint Distribution Committee* kapta meg, amely szervezetek ebből a pénzből (és egyéb forrásokból) finanszírozták a menekült zsidók letelepedését, rehabilitációját. Az egykori tulajdonosok sosem látták viszont értékeiket. Aki bizonyítani tudta, hogy vagyontárgyait elrabolták, az Magyarországon 1992 után kárpótlási jegyet kapott.

2000-ben az egykori károsultak közül tizenhároman perbe fogták az amerikai államot, amiért az javaikat nem juttatta vissza hozzájuk. Hosszadalmas jogi eljárás kezdődött, mivel nem volt bizonyos, hogy az amerikai állam perelhető-e egyáltalán. Az igenlő amerikai bírói döntés nyomán tett közzé felhívást a Mazsihisz, melyben kéri az érintetteket, hogy a rendelkezésre álló dokumentumokkal jelentkezzenek. Az adatlap egyben meghatalmazást is tartalmaz a *dr. Egri Ügyvédi Iroda* számára. Az iroda vezetője, a Mazsihisz jogásza, **dr. Egri**

Oszkár úgy tájékoztatót, hogy egyelőre csupán tájékozódás a céljuk, és további lépéseket – perbeszállás, vagy peren kívüli megegyezés – a majdani fejlemények függvényében akarnak tenni.

Dr. Peresztegi Ágnes nemzetközi jogász és egyben amerikai ügyvéd, aki korábban a *Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány* munkatársa volt, bírálta a lépést. Mint mondotta: nem világos, hogy a további lépések kinek a hatáskörébe tartoznak majd: a Mazsihiszébe, amely ezzel a feladattal megbízta dr. Egri irodáját, vagy dr. Egri irodájára, a Mazsihisztől függetlenül. Nem tűnik ki, hogy az adatlapot aláírók mire adnak meghatalmazást, és terheli-e őket bármiféle költség, vagy fizetniük kell-e valakinek sikerdíjat. A Mazsihisz és a károsultak egyébként is ellenérdeklő felek, hiszen a Mazsihisz érdeke a közösségnek járó kárpótlás megszerzése, míg az egyének személyre szóló kifizetéseket szeretnének. Továbbá sem a Mazsihisz, sem egy magyar ügyvédi iroda nem vállalhat képviselőt egy amerikai bíróság előtt, csak segíthetnek az ügyfeleknek, hogy megfelelő amerikai ügyvédi irodát találjanak. Az amerikai perben a felpereseket képviselő egyik ügyvéd nemrég Budapesten járt. Neki az lenne a legjobb, ha sem a Mazsihisz, sem a Mazsökök jelenne meg önállóan a perben, ép-

Eredményes év, fejlődő nemzetközi kapcsolatok

MAZSIKE-közgyűlés, 2002

2002. december 14-én tartotta évi rendes közgyűlését a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület. **Feldmájer Péter** elnök beszámolt az egyesület elmúlt évi tevékenységéről. Sikeresnek ítélte az egyesület három legnagyobb rendezvényét

(„Egy név-egy áldozat” – holocaust-megemlékezés a Terror Házánál, a Zsidó Kultúra Napja és a Chanuka-bál), és a kisebb programokat is (az *Ámen* című film bemutatója, a Festészet Kedvelők Köre kiállítás látogatásai, a kirándulá-

pen a fent említett ellenérdekeltségük miatt. Nem ismert, hogy a Mazsihisz, amely az elveszett közösségi vagyonra, és a Mazsók, amely az örökös nélküli vagyonra formálhatja jogot, döntött-e már arról, hogy milyen pozíciót foglal el a perben a jövőben, s készek-e képviselni a magyar zsidóságot egy előreláthatóan hosszadalmas, és politikailag is bonyolult érdekek mentén zajló eljárásban. A jelenlegi, teljesen kialakulatlan helyzetben, az idős emberekben a megápolatlan remény ébredhet, hogy záros határidőn belül kárpótolják őket hajdani veszteségeikért. A bizonytalankodás nyomán külföldön pedig ismét az a benyomás alakulhat ki, hogy a magyar zsidóság nem képes egységesen fellépni és érdekeit védeni.

„30 ezer forintos” kárpótlás

Ez a kárpótlás közösségünk azon tagjait érinti, akiknek hozzátartozói (szülő, gyermek, házastárs) a náci megszállás alatt vesztették életüket. Az 1998-as költségvetési törvényben rögzített, még a **Horn**-kormány által elfogadott, 30 ezer forintos összegről kapta nem hivatalos nevét. A döntést az Alkotmánybíróság – a Mazsihisz beadványa nyomán – megsemmisítette. Az **Orbán**-kormány az összeget 300 ezer forintra módosította, amelyet a Mazsihisz a visszamenőleges kamatokkal együtt lett volna hajlandó elfogadni. A tárgyalások nyo-

mán, a 2002. decemberében elfogadott, 2003. évi költségvetés végül 400 ezer forintban határozza meg a kifizetendő összeget. **Dr. Egri Oszkár**, a Mazsihisz ügyvédje úgy tájékoztatott, hogy a kárendezési irodák július elején küldik ki az első határozatokat, amelyek már a januártól esedékes kamatokkal megnövelt összegre szólnak. A határozat egy pénzre bármikor átváltható utalványt tartalmaz, amely addig kamatozik, míg eléri a 600 ezer forintot.

„10 ezer márkás” kárpótlás

A német állam és német vállalatok által fölállított alapból azok kapnak 10 ezer márka értékű kárpótlást, akik a hajdani Németország területén, vagy német cégek, illetve a német állam részére bárhol kényszer- vagy rabszolgamunkát végeztek, vagy akiket a II. világháború idején bárhol gettóba zártak. Az ügyben a *Claims Conference* (CC) budapesti irodájától kértünk tájékoztatást, melynek vezetője, **Székely Judit** úgy tájékoztatott, hogy a jogosultak közül eddig tízezren kapták meg a pénzt, és további hat és fél ezer jogosult várakozik még mindig. Jelenleg a „saját jogon” érintettek kérelmét intézik, a leszámoltak kérelmei még nem kerültek sorra. Arra nem tudott ígéretet tenni, hogy a kifizetések 2003-ban lezárulnak.

Az utóbbi fél évben a kifizetések üteme nagyon lelassult, az érintettek türel-

metlen hívásai elárasztják a CC budapesti irodáját. Hírek szerint a kifizetés azért lassult le, mert a CC frankfurti irodája külön ellenőrzi azokat a csatolt dokumentumokat, amelyeket a *Nácizmus Üldözötteinek Bizottsága* (NÜB) illetve *Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége* (MEASZ) állított ki. Hírek szerint e két szervezet kiállított gettóról szóló igazolást olyanoknak is, akik a nyilas uralmat nem a budapesti gettóban vésztették át, hanem máshol bujkáltak. Utóbbiaknak ez a kárpótlás ugyanis nem jár. Székely Judit a fenti értesülést nem erősítette meg, de annyit hozzátett, hogy a NÜB és a MEASZ igazolásai valóban nem a „legerősebbek”.

„250 márkás” havi járadék

A német kormány bejelentette, hogy bővítik azok körét, akik havi támogatásra jogosultak a német kormánytól. Az eddigi listát kiegészítének a náci megszállta Európában gettókba zártakkal. Azt azonban még nem lehet tudni, hogy a budapesti gettó szerepel-e ezen a listán. (A budapesti gettó túlélői több kárpótlásról lemaradtak, mivel az ide zárt embereket nem deportálták.) Amennyiben Budapest is fölkerül a listára, először a ma külföldön élő túlélők lesznek jogosultak erre a kárpótlásra, s várhatóan egy későbbi időpontban kerülhet sor a Magyarországon maradtokra.

sok és a rendszeres szombat esti programok a Garay utcában). Elmondta, hogy előrelépés történt a klubhelyiség állapotát illetően, a tervek szerint ennek folytatása is lesz. Az elnök meglátása szerint még sikeresebben működhetne az egyesület, ha növelné a fizető tagok számát, illetve, ha még szélesebb körű látogatottsága lenne a különböző rendezvényeknek.

Ezek után **Rajki András** gazdasági elnökhelyettes beszámolt a 2002. évi költségvetéséről. E szerint az egyesület évi teljes bevétele mintegy 5,4 millió forint, ebből 500 ezer forint folyt be tagdíjakból, 930 ezer forint pedig az az 1%-os SZJA támogatásból (ez az egyesület fennállása óta a legmagasabb összeg). A MAZSÖK-től 1 millió forintot, a MAZSIHISZ-től 1 500 000 forintot kapott az egyesület. A legtöbb

kiadást a rendezvények szervezése, lebonyolítása, és a Hírlevél elkészítése jelenti. Az elmúlt év összkiadásai 4,4 millió forint körül vannak. Ezek alapján az egyesület a következő évet 1 millió forint tökével tudja majd kezdeni. Az elnökhelyettes előzetes számításai szerint a következő évben 6 millió forintos bevételre számíthat a MAZSIKE, melyből lehetősége nyílik nagyobb programokat szervezni, valamint egy esetleges könyvkiadási programot beindítani.

Olti Ferenc beszámolt a MAZSIKE növekvő nemzetközi reprezentációjáról, melyet a *European Council of Jewish Communities* szervezetben vállalt szerepének köszönhet. Az ECJC magyarországi közreműködéssel a budapesti konferencia után immár második alkalommal rendezett nagyszabású zsi-

dó oktatási szimpóziumot tavaly decemberben, ezúttal Londonban.

Az utolsó napirendi pont az egyéb ügyek megbeszélése volt. A MAZSIKE tervei között szerepel, hogy a Hírlevél januártól színes képmelléklettel jelentkezik, a négy kép képeslapként feladható lesz majd. Szintén januárban fotópályázatot hirdet „Tegnap és ma a zsidó életben” címmel, ahová bármilyen, nem hivatalos fotós műveit várják. A képekből kiállítást rendeznek a Zsidó Kultúra Napján 2003-ban. Távolabbi terv egy Purim-bál szervezése, valamint tavasszal egy sőtletfőző-verseny, kirándulással egybekötve a szentendrei skanzenben.

A beszámolókat a jelenlévők egyöntetűen elfogadták. A könyvkiadási tervet a januári ülésen dönt majd az elnökség.

Rick Zsófi

Esztertáska

A Közgazdaságtudományi Egyetem Szociológia Tanszékének Társadalmi Nem- és Kultúrakutató Központja által november 22-23-án megrendezett nagy, reprezentatív és úttörő társadalmi gender/nem/nemtan konferencián majd minden Esztertáska tagunk részt vett: **Pető Andrea** és **Pécsi Katalin** szekciót is vezettek. Ez az élmény került most e havi számunk középpontjába, annál is inkább, mert egy amerikai zsidó konferenciáról szóló cikkben rokon témákra lertünk. Szeretettel ajánljuk figyelmükbe a konferencia egyik előadójának, a keresztény teológus **Jutta Haumann**-nak a cikkét, amit kifejezetten a mi felkérésünkre, az ET számára írt meg. (Jutta egyébként a Szombat lelkes olvasója – írta a cikkéhez mellékelt levelében). Elindítottuk az Esztertáska Feminista Filmklubot. (A részleteket lásd kereset írásunkban). Továbbra is megtalálnak bennünket weboldalunkon (www.nextwave.hu/esztertaska), és várjuk e-mail-jeiket is. (esztertaska@freemail.hu)

Pécsi Katalin

Ahogy az Eszterek látták

Nő és férfi, férfi és nő

Pető Andrea:

A szekcióm a „Társadalmi nem: nemzet, emlékezet, történelem” címet viselte, és huszonhat előadás hangzott el benne március óta szerveztem.

Holló Szilvia Andrea előadása igen érdekes volt, a zsidó női életvezetési dilemmákról. **Szilárd Leó** édesanyjának – a Budapest Főváros Levéltárában megtalált – naplóját elemezte, és remélhetőleg előbb-utóbb az Esztertáska olvasói is olvashatnak majd belőle részleteket.

A pécsi egyetem történelem tanszékéről négy hallgató is előadott, egyikük, **Kalakán László** elemezte az 1944-es év öngyilkossági adatait: rémületes volt látni, hogyan ugrott meg az idős, egyedülálló zsidó nők öngyilkossági száma, mikor zsidókat érintő törvényeket hoztak. Ők inkább öngyilkosok lettek, minthogy beköltözzenek a gettóba. **Kürti László** Lajosmizse lakosait látogatta meg egy helytörténeti kutatás során, és a tőlük kapott mintegy 5000 fényképet szkennelték be egy helyi adatbázisba. Előadásában pedig többek között bemutatta azokat a megmaradt fotókat is, amiket egy lajosmizsei zsidó fotósnő készített: a fotók megmaradtak, őt megölték Auschwitzban.

Azon gondolkodtam, miközben próbáltam az előadókat a rendelkezésükre álló idő betartására szorítani, hogy vajon miért mindig szomorú témákat választunk, hol marad az öröm-történetírás? Talán majd a következő konferencián.

Pécsi Katalin:

A bőség volt számomra a legfrusztrálóbb ezen a konferencián: képtelen voltam meghallgatni a rokon témájú – irodalmi és a tömegkultúrával foglalkozó – előadásokat, hiszen nem rohanhattam át a saját szekciómól, hogy egy kicsit belehallgassak a Gender és kánon, Gender és nő írásmódok, avagy a Nemi sztereotípiák témába. Így is sikerült azonban elcsipnem néhány érdekes előadást. Csóváltam a fejem **Federmayer Éva** előadásán, amikor kiderült, a nagy amerikai zsidó író valami efféle blódséget bírt a száján kiejteni: „Majd akkor olvasok zulu irodalmat, ha egy Háború és béke nagyságú regény születik azon a nyelven...” (Gender és multikulturalizmus). A nyelvészek ezúttal is bizonyították, hogy élen járnak a férfi-nő kutatásokban: **Louise Vasvári** (v.ö. decemberi számunk) a hegemon férfiasságról beszélt; **Reményi Andrea Ágnes** és **Schleicher Nóra** előadásaikban a munkahelyi tegeződést, illetve nyelvhasználatot vizsgálták Tömeges érdeklődést vonzottak a férfiak elő-

adásai a férfiaság és erőszakkontroll témájáról: **Hadas Miklós** pl. azt vizsgálta, hogy – a vadásztól a futballig – a férfi-erőszak hogyan civilizálódott a bál – és társas korcsolyázás elterjedése révén (is) a XIX. században.

A mi irodalmi körünkben az előadók gender-érzékeny szemlélete volt a közös alap – a kutatási terület egyébként a középkori spanyol költészetől **Tor-may Cécile** antifeminista nőpolitikáján és a kortárs zsidó irodalom nőalakjain át **Esterházy Péter** és **Weöres Sándor** feminista olvasatáig terjedtek. Hogy milyen sikerrel, azt a szervezési izgalmaktól és a saját előadásom lámpalázatától nem tudtam objektíven megítélni.

Juhász Bori:

A konferencia után fáradtan álltam neki régi tartozásomnak, hogy az alább olvasható, amerikai konferencia-beszámolót lefordítsam, s természetesen mint Mórckának, azaz Eszterkének, minden mondatról a mi nemtan konferenciánk jutott eszembe. Arról, hogy mi a női hang; miért burkolóznak hallgatásba a közéletben az amúgy pletykásnak tartott, fecsegő nők, eszembe jutottak a mi konferenciánk irodalmi és nyelvészeti szekciói. Arról, hogy mi az ortodox zsidóság vallási életében a nők szerepe, eszembe

jutott a nagyszerű, feminista teológia szekció. Arról, hogy milyen önkínzó fogókúrába kezdenek az eladósorba került, manhattani ortodox lányok, eszembe jutottak az anorexiáról, és az internetes társkereső oldalak elvárásaiban megfogalmazódó szerepekről szóló előadások (ez utóbbit Esztertársunk, **Sándor Mónika** tartotta). A nőt szexuális tárgyként értelmező, mindent átható populáris kultúráról eszembe jutott a konferencia alkalmából tartott kedvezményes könyvvásáron meglett, régen vadászott amerikai alpmű magyar fordítása, **Naomi Wolf**, *A szépség kultusza* c. könyve (Csokonai Kiadó, Debrecen: 1999) és még sok minden más...

Fogadják érdeklődéssel **The Jewish Week**-ben megjelent írást, mely az amerikai ortodox feminista zsidók dilemmáiba enged bepillantást. Melyek világa csak első pillantásra tűnik úgy, mintha messze lenne a Fővám tértől.

***

Aki kíváncsi előadásaink rövid összefoglalóira is, megnézheti őket a konferencia honlapján

– rövidesen maguk az előadásszövegek is felkerülnek.

– Sajtóviesszhang a konferenciáról: <http://www.velvet.hu/v-onleany/v-esely/genderkonf>

„Légy szerény és szolid, lányom!” Vagy mégse? *

A mai ortodox nők olyan közéleti szerepeket tölthetnek be, melyek évszázadokon át tiltva voltak számukra: vallásos bíróságokon feleségek képviselőként járhatnak el, tudósként tanulmányozhatják a Tórát, a zsidó törvények felett dönthetnek, a zsinagógában bizottsági tagok vagy akár elnökök is lehetnek, sőt néhányuknak még az is megadatik, hogy Tóraolvasók legyenek. Az ortodoxia óvatosan ugyan, de egyre inkább elfogadja, hogy a nők intellektuális és szellemiekben hozzájáruljanak a vallásos közösség életéhez, ám ezzel párhuzamosan, testi jelenlétüket illetően a nők egyre többször ütköznek – ha nem is negatív, de – kritikus véleményekbe. Persze nem újkeletű prob-

léma a nőnek az otthon falain kívül, az ortodox közélet színterein megjelenni.

Az ifjú lányok azt tanulják az iskolában, hogy nagyon figyeljenek oda rá, hogy öltözködjének, és hogy beszéljenek – ne hogy szexuálisan megkísértsék a velük találkozó férfiakat. Azt is tanítják nekik, hogy a zsinagógában halkán kell beszélniük, hogy a női imák és dalok ne vonják el a férfiak figyelmét. Ennek eredményeként az ortodox nők testben és lélekben kettéváltak, s a férfibűn potenciális forrásaként tárgyasultak – állapotották meg *A Zsidó Ortodox Feministák Szövetségének* (*Jewish Orthodox Feminist Alliance*, továbbiakban *JOFA*) manhattani konferenciáján.

A *JOFA* konferenciája mintegy ezer ember részvételével zajlott, a szekciók két fő problémát tárgyaltak meg: milyen ortodox jogalapot találjanak arra, hogy nők is olvashassanak fel a Tórából, és milyen

hatással van a cniut, vagyis szemérmesség/szerénység az ortodox nőkre, ami a nők vallási, és szexuális életét, az önképét és a közéleti tevékenységet illeti.

Idana Goldberg, a Pennsylvanai Egyetem doktorandusza, a *JOFA* konferencia szervezőbizottságának társelnöke szombat esti beszédében így fogalmazott: túl sok ortodox nőre mondható el, hogy „beszélnek, mégsem hallani a hangjukat.” „Túl sok olyan nő áll a szentélyben, aki láthatatlannak érzi magát, mint nem kívánatos vendég. Túl sok olyan zsidó nő van, akik azért nem tudnak kreatívan, tevékenyen részt venni a zsidó életben, mert a hatalmi tekintély elhalgattatta, kizárta őket.”

Blu Greenberg, a *JOFA* elnöke megnyitó beszédében a női szerénység hagyományos értelmezésének újrafogalmazására szólított fel, hogy az „ne az elrejtett nők egyoldalú szerénységmérője legyen, hanem a zsidó életmódot meghatározó, mindkét nemre vonatkozó mérce.” A konferencia résztvevői megdöbbenek, milyen heves vita bontakozott ki a szerénység kapcsán. **Arlene Agus**, a „*Láthatatlanul: A Cniut pszichológiai következményei*” című szeminárium vezetője így fogalmazott: „Úgy tört felszínre a téma, mint egy vulkán. Nem gondoltam volna, hogy az első nyilvános vita alkalmával ilyen hatalmas indulatokat vált ki. A test lett az ortodox feministák számára a legújabb frontvonal. Kívül, a közélet minden fontos terén eredményeket értünk el, s most erőteljesen befelé fordulunk” – mondta egy interjúban. Kislány korában, mikor a Borough Park-i Ifjú Izrael Zsinagógába járt „a nők oldalán még kiénekeltek a tudónket” – emlékszik vissza Agus, aki ma felnőtteket oktat. Most, negyven évvel később a társadalmi elvárások annyira megváltoztak, hogy szinte sosem hallani a ortodox zsinagógában olyan nőt, aki teli torokból énekel, akkor sem, ha amen-t mond. „A *kol isa* (a női hang) ellenfelei kerekedtek felül, s a hallgatás fátyla ereszkedett a nőkre. A nők gátlásosak lettek imáinkban, s ez annyit jelent: inkább tudatában vannak a férfiak, mint Isten jelenlétének.”

Az erkölcsös viselkedés és szerénység ortodox fogalmát, ami elvben férfiakra és nőkre is vonatkozik, vakon félreértelmezték, s ennek akár katasztrófális következményei is lehetnek. Gondoljunk csak a fiatal vallásos lányok életveszélyes evészevaraira, figyelmeztetett a Héber Egyetem tanára, **Hartman Halbertal** nyitó beszédében, melyben a cniut pszichológiai hatá-

* Köszönjük **Peresztegi Ágnes**nek, hogy felhívta a figyelmünket erre a cikkre. – P.K.

sait vizsgálta. „Úgy tűnik, hogy az ortodox társadalom lányaink hangját vastag ruha és a szexuális büntudat alá rejti”, mondta a gender – a nemtan – és zsidó oktatás, serdülőkori pszichológia és szexualitás kutatója. Szerinte az egyre növekvő nyilvános cniut-vita csak reakció a modern társadalomban a fiatal lányokat körülvevő populáris kultúrára, ahol a zenei klipben gyakran jelennek meg csípőjüket sztriptízáncosnőként riszáló nők, s a reklámok tele vannak közel meztelen női testekkel. A női szexualitást középpontba állító tömegkultúra újra a figyelem középpontjába állította a cniut-ot mint „az ellenállás egy módját, mint igazi önmegvalósítást”, folytatta Halbertal, „ami rendben is volna, ha a cniutot nem forgatnák ki eredeti értelméből, hogy a zsidó nők minden kételyét ezzel hallgattassák el”. A nőket arra tanítják, hogy ne kérdőjelezzék meg se a rabbikat, se a férfiakat általában, mert az nem felel meg a cniut eszményének. De hiába bugyoláljuk be a lányainkat egyre több ruharétegbe, és hiába zárjuk el őket az idegen tekintetek elől, nem tudjuk megvédeni vallásos lányainkat a női test mindent átható szexualizálásának hatásától. Hartman Halbertal példaként több olyan esetet hozott fel, amiről ortodox mamák számoltak be neki, hogy ifjú lányaik a sidduchot (a lehetséges jövődöbelivel való találkozást) három hónappal elhalasztották, hogy legyen idejük önsanyargató koplalásba kezdeni.

Ugyancsak az szerénység alapján zártak ki több nőt az ortodox élet vezető pozícióiból, még akkor is, ha csak olyan világi funkciókról volt szó, mint a zsinagóga elnöke. Technikailag erre egy **Majmonidesz** midrás-kommentár szolgált,

amely így szól: „a közösség királyt kinevezhet, de királynőt nem”. Majmonidesz szerint nő nem tölthet be hatalmi funkciót. A centrista ortodox zsidóság fő törvényértelmezője, néhai **Joseph B. Soloveitchik** úgy határozott, hogy a legmagasabb pozíció, amit nő betölthet, a zsinagóga alelnöke. De hat éve Englewoodban az N.J. *Ahavath Torah Gyülekezet*-ben az elnöki tanács úgy döntött, hogy a sul elnök tisztjére leginkább egy olyan személy lenne alkalmas, aki történetesen nő. **Shmuel Goldin**, a rabbi, először lehetetlennek tartotta ezt, de mikor a bizottság ragaszkodott a jelölthöz, **Gedalia Dov Schwartz** rabbihoz fordult tanácsért, aki az amerikai centrista ortodoxok rabbinikus tanácsával kapcsolatban álló egyházi bíróság, a Bét Din feje. Schwartz rabbi végül úgy határozott, hogy nő is betöltheti a zsinagóga elnöki posztját, hiszen *egyáltalán nem királyi vagy királynői hatalomról*, egy kézben összpontosuló parancsuralomról van szó. Valójában a zsinagóga elnöke egyedül nem adhatja el a zsinagóga épületét sem, sőt még komolyabb összegről sem állíthat ki csekket ellenjegyzés nélkül. Így történt, hogy mégis nő tölthette be három évig az *Ahavath Torah* elnöki székét, s azóta más centrista ortodox gyülekezet is hasonlóképp járt el. Mindenről maga **Shmuel Goldin** számolt be a „Hogyan osszuk meg a hatalmat” szekcióban.

Ez a történet csak illusztráció arra, mennyi minden változott az elmúlt harminc évben az ortodox nők számára. Akkor, harminc évvel ezelőtt rendezték az első *Nők és Judaizmus* nemzetközi konferenciát, mondta Blu Greenberg, a JOFA elnöke. Mikor 1973-ban azt javasolta,

hogy hozzanak létre női Tóra tanulmányozó köröket, női kolelokát – a közösség kinevette. Ma már sok ilyen létezik szerte a világon. Ezek közé tartozik a manhattani *Drisha Institute* is, ahol több éves kemény tanulás után a nők a zsidó jog bizonyos területein döntőbíráként szerepelhetnek. Sok olyasmi létezik ma már, ami akkor még elképzelhetetlen lett volna, habár még távol vagyunk attól, hogy a nők egyenrangúsága általánosan jellemző legyen az ortodox világra. Ilyen diadal pl. a női Tóra-tudósok, a női imacsoportok léte, és az, hogy nők is mondhatnak kaddist a gyászbán, s mondhatnak áldást a borra, és hogy a Tóra-tekerceket a női részbe is átviszik a zsinagógában, hogy a nők közel mehessenek hozzá, sőt Szimchat Torakor ők is táncolhassanak vele. Előfordul, hogy a sírkövekre felvésik az anya nevét is, vagy megemlítik azt a körülmetéléskor és bár micvókor. Ma már általánossá kezd válni, hogy a lányoknak kialakult a saját ceremóniájuk, a bāt micva is.

Ennek ellenére még sok a tennivaló: többek között átfogó megoldást kell találni az aguna (elhagyott, vagy nem bizonyítottan özvegy, aki ezért nem mehet férjhez – a szerk.) dilemmára. Hétfőn ennek szenteltek egy egész szekciót, ahol aguna aktivisták számboltak be munkájukról, s egy rabbikkal együtt tartott zárt ülésen arról tárgyaltak, mit lehetne tenni a jövőben.

A folyamat, amelyet Greenberg úgy jellemezett, hogy „az ortodox feminizmus újraértelmezi a nők szerepét és feladatait”, hatással van a férfiakra is. **Aaron Frank** rabbi, a baltimore-i *Beth Tfiloh* vallásos iskola igazgatója szerint. „A feminista tudatosság erősödése nagy kihívást jelent a férfiak számára”. Példaként megemlítette, hogy „sok férfi elméletben ugyan nyitott a nők tanulásával kapcsolatban, de abban a pillanatban, ha az saját tanulásukat hátráltatja, például mikor az egyik szülőnek otthon kell maradnia a gyerekekre vigyázni, s kedd este épp a nőnek van Tóra szeminárium, már más lesz a véleményük.”

Tova Hartman Halbertal arra hívta fel a figyelmet, hogy mindkét nem számára át kéne értékelni a cniut fogalmát. „Mindannyian ugyanattól a torz kulturális tekintettől szenvedünk. Mint a Tóra őrzői, küzdünk kell a megújulásért. Olyan világot kell teremtenünk, ahol nők és férfiak együtt osztoznak Isten földjén, s együtt alkotnak szent közösséget.”

Juhász Borbála fordítása

Jutta Hausmann

A nő a férfi alá vetetett?

Megjegyzések Mózes Első Könyve
második fejezetéhez

A Biblia az elején két teremtés-elbeszélést ismer. Már a kettő között felfedezhető nagy különbségek – szinte ellentétek – mutatják, hogy ezek a szövegek nem elsősorban a világ keletkezéséről szólnak, hanem az emberletről szóló alapvető tapasztalatokat Istennel állítják összefüggésbe, és így beszélnek róla a „világ” kontextusában. Ezekhez az alapvető tapasztalatokhoz tartozik a férfi–nő viszony is, amelyet a különböző korokban, helyeken, kultúrákban és társadalmakban egészen különbözőképpen tapasztaltak, és éltek meg az emberek. A mi kultúrkörünkben, amelyet a zsidó-keresztény hagyomány jelentősen meghatároz, Mózes 1;2 szövege jelentős szerepet játszik, ami a szöveg hatástörténetéből is könnyen felismerhető. Noha a modern idők előtt Mózes 1; 2-öt még nem használtak fel a nő alárendeltségének érdekében, feltűnő, hogy a mai (keresztény) írásmagyarázat nemcsak Mózes 1; 1-ben, hanem Mózes 1; 2-ben is a férfi és a nő egyenrangúságát látja.

Az ember teremtésére először a 7. versben található utalás: Isten az embert (héberül: adam) a föld porából (héberül: adama) formálta. Az adam szó a névelővel történő használata miatt itt mint minőségi meghatározás szerepel, nem pedig mint megszokott tulajdonnév. Adam az embert tehát általánosságban, mindenféle nemi megkülönböztetés nélkül határozza meg, ami azonban nem feltétlenül vezethet egy him-nős emberről szóló elképzeléshez. Azon túl lehet utalni az adam és adama^h szavak közötti szójátkra, amely a nyelvi rokonságot az ember és a föld közötti eredeti, szoros materiális és lényegi közelség kifejezésére használja fel. Rövid szójátk után, amely az Édenkert leírását tartalmazza, és az ember feladatáról szól benne, a 18. versről kezdve az elbeszélés visszatér az ember teremtésére. Isten szavaiba öltözik a meglátás, hogy az egyedüllét nem jó az embernek, és így Isten egy az emberhez illő segítőt

akar teremteni. A legtöbb bibliafordítás itt egy inkább alárendelt helyzetet suggerál, amelyben az ember mellé osztanak be valakit. A héber szöveg másra enged következtetni. A kívánatos másfél olyan, aki segítőpartnerként, szükség elhárítójaként fellép, és aki „az ember szemköztije”. A héber megfogalmazásból nem vezethető le semmiféle rangbeli különbség, az „ember szemköztije” alapján inkább teljes és azonos értékű megfelelésre gondolhatunk. A megteremtett állatok (19k versek) természetesen nem bizonyulnak az

emberhez illő partnernek, bár az emberhez hasonlóan ők is a föld porából (az adama-ból) teremtettek, és így egy bizonyos megfelelést testesítenek meg. Az állatok közötti keresés sikertelenségének elbeszélése (irodalmi) eszköz, amely még inkább érthetővé teszi, hogy miért volt jelentős az ember szemköztijének a megteremtése a következő elbeszélésben.

A valódi társat az ember bordájából teremtik (21k versek), és ennek a képszerűségnek az a funkciója, hogy kifejezze a teljes hasonlatosságot és azonos értékűséget. Másrészt minden hasonlóság ellenére, az asszony szó (isa) említésével a 22. versben a megkülönböztetés is egyértelművé válik még akkor is, ha a nemek közötti különbségtétel nem domborodik ki – hiszen az adam szó továbbra is az emberre általában hivatkozik. Az adam bordájából való teremtés azonban egy további as-

pektust is tartalmaz. Az elbeszélés nem említi olyan szót, amely a hiányzó rész pótlására vonatkozna. Ebben utalást lehet felfedezni arra vonatkozóan, hogy a két teremtmény komplementer egymással, és ezáltal egymásra utalt.

A nemek közötti valódi különbségtétel csak az emberek a 23. versben leírt reakciójában következik. A ritmikus nyelv és az ezzel ünnepélyesen megfogalmazott felismerés: „Ez most már csontomból való csont, testemből való test.” egyértelműen a szoros rokonság és hasonlóság kifejezése. Mindez a társ isa (= asszony)-nak nevezésében is megnyilvánul, amely szó az is (= férfi) szóból származik. A két teremtmény közvetlen egymásra utaltságát itt ismét szójátk¹ fejezi ki. Még akkor is így van ez, ha a két kifejezés: is és isa közötti etimológiai kapcsolat heves viták tárgya.² A fordítás során a szójátk visszaadása csak részben lehetséges. Legközelebb talán az angol woman-man és a Luther-fordításban található Männin-Mann áll még akkor is, ha itt már a himnem dominanciája is beszűrődik a szövegbe, amely a héber kifejezésekben ebben a formában nincsen benne, különösen akkor nem, ha a két kifejezés esetében különböző eti-

mológiai eredetet feltételezhetünk.

Az is szó (a héberben a férfi megnevezése) a szövegben itt található meg először. Eszerint az „ember” csak a „növel” való találkozásakor ismeri fel magát, mint „férfi”. A valódi társ a különbségtétel útján az embert önmaga felismerésére vezeti.

Lehetséges, hogy a 24. vers megjegyzése, miszerint a férfi elhagyja apját és anyját, hogy együtt legyen feleségével, a korábbi matriarchális rendszer megszólalása a szövegben. Akkor is, ha nem, mindenesetre ellentétben áll az akkoriban megszokott patrilocális tájékozódással és ezzel a férfi és nő pozitív értékelését húzza alá.

1 Nem hagyható figyelmen kívül az <da 'adam - hmdA 'adama szójátkkal való analógia.

2 Vö. ehhez az erről a helyről szóló kommentárokat

„Palesztin szabadságharc” az amerikai egyetemeken

Egy amerikai diák sokkos állapotba került, amikor egy szemináriumon társai nyugodtan végighallgatták, amint az előadó párhuzamot vont Izrael és a náci Németország között.

Dr. Shira Wolosky izraeli professzor egy évet töltött vendégtanárként a Harvard Egyetemen. Egy tudományos konferencián a New York-i ikertornyok elleni merényletre terelődött a szó, mire az egyik hozzászóló kijelentette, hogy az amerikai merényleteknek „a brutális izraeli elnyomás az oka”. Az izraeli professzor, miután magához tért megdöbbenéséből, kérdezgetni kezdte kollégáit: miért nem szálltak vitába az elképesztő állítással? *„Ezekkel a nézetekkel ma ragyogó karriert lehet befutni az amerikai tudományos világban”* – válaszolták neki.

„Szeptember 11 után az egész év egy rémálom volt” – meséli az izraeli **Liora Bosh**, az összehasonlító irodalom tanára a New York-i Állami Egyetemen. *„Szüntelen támadásnak voltam kitéve, a tanári értekezleteken, a konferenciákon, még a folyosón is... Mindezt persze elegáns, pártatlan akadémiai nyelven fogalmazzák meg, de e „pártatlanság” lényege az, hogy Izrael gyarmatosító képződmény, amelynek nincs létjogosultsága.”*

Moshe Idel, a zsidó gondolkodás történetének egyik legkiválóbb ismerője az elmúlt évben egész sor amerikai egyetemen tanított. *„Az amerikai akadémiai világban démonizálják Izraelt. Az embereknek legalább a fele elhiszi az arab propagandát.”*

A fentiekről beszámoló **Haarec**, izraeli napilap szerint a baloldali amerikai értelmiség köreiben *„gyűlölet- és lejárató kampány folyik”* a zsidó állam ellen.

Ez érdekes módon a New York-i merénylet után erősödött fel, amelyet arab terroristák hajtottak végre. Az átlag amerikai ez a tömeggyilkosság közelebb hozta Izraelhez, amely maga is sok éve szenved az arab terrorizmustól. Ám a baloldali értelmiség ideologikus konstrukciója szerint a merényletért valójában az arab országok nyomorának okozója, Izrael a felelős. A zsidó államot támadó professorok többnyire nem is ismerik Izrael történetét, de nagy szakértői a marxizmusnak és a poszt-kolonializmusnak. Felfogásuk szerint az arabok (kivált a palesztinok) a harmadik világ elnyomott, színes bőrrű népei közé tartoznak, az izraeliek pedig a fehér, európai gyarmatosítás utolsó képviselői.

Ez a gondolkodásmód főleg a humántudományok művelői körében erős – írja a **Haarec** – akik inkább hajlamosak a tények fölött elsikló ideologikus gondolkodásra. A társadalomtudományok konkrét számokkal, tényekkel dolgozó tudósai ellenállóbbak az ideologikus propagandára.

A baloldali értelmiség Közel-Kelettel kapcsolatos szemléletének egyik fontos alakítója az amerikai akadémiai világ egyik sztárja, a palesztin származású **Edward Said** professzor, akinek *„Orientalizmus”* című könyve magyarul is megjelent. Alapműként számon tartott könyvében Said élesen bírálja azt a szemléletet, melyet a nyugati világ alkalmaz, midőn a kelet társadalmait vizsgálja. Nemcsak a mindennapi emberek látásmódját, hanem a tudományos kutatást is áthatja a nyugati világ felsőbbbségtudata, megvetése a keleti társadalmak iránt – érvel Said. E sok tekintetben jogos bírálat azonban a gyakorlatban oda vezet, hogy például az arab országok társadalmi berendezkedésének, politikájának bírálata azonnal az „orientalizmus” vádját vonja maga után. Said odáig ment, hogy a New York-i tömeggyilkos merénylet után is tagadta az iszlám fun-

damentalizmus létét, iszlám- és arab-ellenes fundamentalistának nevezve mindazokat, akik a szeptember 11-i merénylet okait az arab világban keresték.

Said munkásságának nem csekély szerepe volt abban, hogy az amerikai egyetemek Közel-Kelet tanszékeiről kiszorultak mindazok a (gyakran nemzetközi hírű) tudósok, akik a közel-keleti konfliktust nem a fent leírt „fehér izraeli elnyomó – palesztin arab elnyomott” kontextusban értelmezték. Az innen kiszorult tudósok az egyetemi akadémiai világtól független kutatóintézeteket hoztak létre. Ezek legjelentősebbike a **Daniel Pipes** által alapított *Middle East Forum*, amely az arab-izraeli konfliktust Izraelhez sokkal közelebb álló hangnemben interpretálja.

Az egyetemeken uralkodó légkörben tág tere nyílt mindenféle Izrael-ellenes (és gyakran burkolt zsidóellenes) aktivizmusnak. Az arab és iszlám országokból származó diákok az intifáda kitörése óta soha nem látott lendülettel vetették magukat a propagandaháborúba: röplapok, poszterek, transzparenszek, tüntetések, performanszok kavalkádjában gyönyörködhetnek a diákok és az oktatók. A szövegek harca buzdítanak a cionista megszállás ellen, performanszaikon a vérszomjas izraeli katonák rémtetteit demonstrálják az arab diákok. Akinek pedig nem tetszik az agresszív propaganda, és megpróbál leszedni egy-egy plakátot, az akár verésre is számíthat. Daniel Pipes egyetemi előadásait rendszeresen botrányok kísérik: többnyire a hátsó bejáraton kell az előadóterembe mennie, mivel a főbejáratot elállják a palesztin(párti) tüntetők, akik őt fasisztának nevezik és inzultálják a vele rokonszenvezőket. Ha pedig a zsidó diákok tiltakoznak az uszító propaganda ellen, azzal vádolják őket, hogy a szólásszabadságot akarják korlátozni. A helyzetet 2002 során már annyira elmérgesedett, hogy az egyik legfonto-

sabb amerikai zsidó szervezet, az *American Jewish Committee* nyilatkozatot tett közzé a „megfélemlítéstől mentes egyetemekért”, amelyet több, mint háromszáz egyetem rektora írt alá. Maga a nyilatkozat persze ismét heves vitákat váltott ki: arab részről azt állították, hogy éppen ők a megfélemlítés áldozatai.

Az arab diákszervezetek és a velük szimpatizáló tanárok 2002 őszén új, nagyszabású kampányba kezdtek: az izraeli és az Izraellel kereskedő amerikai cégek bojkottjára hívták föl az amerikai egyetemeket. (Az amerikai egyetemeket – elsősorban a legjobbakat – nem az állam tartja el: maguk is jól működő vállalatok, amelyek komoly tőkét forgatnak a piacon.) Hasonló bojkottot hirdettek a nyolcvanas években az akkor még

kel szemben. Az amerikai zsidóság a demokratikus társadalomba mélyen integrálódott közösség, távol állnak tőle az ellenfélre jellemző szélsőséges ideológiai és az ezeknek megfelelő radikális politikai magatartás. Többnyire előadásokon, rövid kiadványokban próbálják elmagyarázni, hogy a rasszizmussal kapcsolatos vádak nem igazak, hogy Izrael már felajánlotta az önálló államot a

tos hiteles és gyors tájékoztatásra helyezi a hangsúlyt. A defenzív magatartásból úgy próbálnak kitörni, hogy nem a vádakra válaszolnak, hanem Izrael demokratikus értékeit mutatják be az egyetemeken.

A fenti nyomasztó helyzetet csupán az ellensúlyozza, hogy az Újvilágban – Európával ellentétben – az akadémiai értelmiség politikai befolyása elhanya-

Amerikai diákok Izrael mellett tüntetnek

apartheid ideológiát valló Dél-Afrika ellen, s e kezdeményezés pozitív fogadtatásra lelt. „A cionizmus rosszabb, mint az apartheid!” – hangzott az új aláírásgyűjtő kampány jelszava. Ám az elene fellépő zsidó szervezetek rövid idő alatt négyszer annyi aláírást gyűjtöttek, és a bojkotthoz egyetlen egyetem sem csatlakozott.

A fenti arányok sokat elárulnak a campusokon folyó küzdelem jellegéről. A „palesztin ügy” militáns hívei kisebbséget alkotnak, de áthatja őket az ideológikus hevület, így szüntelen offenzívában vannak: szórólapjaikkal, transzparensaikkal, tüntetéseikkel, performanszaikkal állandóan jelen vannak a campusokon. A zsidó szervezetek hátrányos helyzetből indulnak, mikor a palesztin-párti offenzívával szemben megpróbálják felvenni a harcot: hangzatos baloldali jelszavakkal szemben kell védekezniük. Nehéz megtalálni a megfelelő harcmódot a „Szabadítsuk fel a palesztin népet!”, „Harc a cionista apartheid ellen!” és hasonló szlogenek-

palesztinoknak, stb. Ám a hagyományos előadás – legalábbis rövid távon – nem olyan hatékony, mint a felszabadításra mozgósító transzparens vagy a lelőtt palesztin kisgyereket ábrázoló plakát. A palesztin militánsok gátlás nélkül használják az arab propaganda „költői túlzásait” – például az izraeliek dzsenini akciója során elesett állítólagos ötszáz palesztinról. (A tényleges szám ötven körül van.) A zsidó diákok ilyenkor zavarba jönnek, úgy érzik, nincsenek kellően informálva, a zsidó szervezetek és az izraeli konzulátusok szemére hányják, hogy nem tájékoztatják őket megfelelően. Nem veszik észre, hogy higgadt, demokratikus stílusuk miatt kerülnek hátrányba a forradalmi rohamosztagosokkal szemben.

A zsidó diákság legfontosabb intézménye a *Hillel*, amelynek sok amerikai egyetemen külön épülete van: ez afféle zsidó közösségi ház. A zsidó egyetemisták választát a *Hillel* szervezi. Megalakult az *Izrael a Campusokon Koalíció*, amely elsősorban az Izraellel kapcsola-

golható: szavuk nem hallatszik el a Fehér Házig. Az amerikai sajtó és a közvélemény sokkal kevésbé palesztin párti, mint Európai megfelelői. A zsidóság iránt toleráns amerikai társadalomban paradox módon az egyetemeken váltak veszélyes helyé. Ezt maga a Harvard Egyetem elnöke **Lawrence Summers** is megerősítette egy nyilatkozatában: „Valaha az antiszemitizmus és a súlyosan Izrael-ellenes nézetek a műveletlen, jobboldali populisták hitbizományának számítottak. Ma azonban az elfogult Izrael-ellenes nézetek egyre több támogatóra lelnek a progresszív értelmiségi körökben. Komoly tudósok támogatnak vagy éppen kezdeményeznek olyan akciókat, amelyek antiszemiták – ha szándékuk nem feltétlenül, de kimenetelük szerint bizonyosan.”

Az előadásaira a rakodótéren át beosonó Daniel Pipes ennél is tovább megy: „Az egyetemeken ma az elnyomás szigetei a tolerancia tengerében.”

Gadó János

A hebroni vérszivattyú

Szinte nincs olyan település a mai Izraelben, mely annyira érzékeltené a modern ország problémáit, mint a Területeken lévő Hebron. A Jeruzsálemtől mintegy félóránnyira található város nagy része palesztin fennhatóság alatt áll, ám a városban, illetve a tőszomszédságában lévő Kirjat Arba zsidó településen élő izraeliek úgy vélik, a bibliai Erec Jisrael benépesítésével siettetni tudják a Messiás eljövételét.

Az arab-izraeli béketárgyalások, a terület-átadások nyomán azonban megtört a messianisztikus lendület. Az intifáda kitörése óta pedig a telepések kedvező célpontjaivá váltak az arab terroristáknak: legutóbb 2002. november 16-án este, a Szombat bejövetele után, a Kirjat Arbára vezető úton lőttek le 12 telepest és katonát az Iszlám Dzsihad terrorszervezet zsidónak öltözött s arab házakból lövöldöző emberei. Az ősi város a modern arab-zsidó szembenállás egyik gócpontja: utcáin nagyon sok vér folyt már. Itt ugyanis a történelem fizikai birtokbavételéért folyik a harc.

„Szép látvány” – mutat **Noam Arnon**, a hebroni zsidók vezetője a lakónegyedekben álló izraeli katonai dzsipre. „Mindig így kéne lennie” – teszi hozzá keserűen. 2002 júniusát írjuk...

Hebron eredete a Bibliáig nyúlik vissza: Józsué könyvében olvashatjuk (14;15): „A Hebron neve pedig annakelőtte Kirjath Arba volt.” (Károli Gáspár ford.) A városban lévő Machpela barlangot (*Ma'arat HaMachpela*) Mózes I. könyve szerint **Ábrahám** temetkezési hely céljára megvette a hettita **Efron-**

tól. A zsidó hagyomány szerint az Ősatyák (Ábrahám, Izsák és Jákob) Hebronban nyugszanak. Később, az iszlám is átvette a zsidóktól a kultikus hely tiszteletét, így ők is szent helyként tisztelik a várost.

Az iszlám-arab hódítók a várost *Khahl-al-Rahman*-nak, azaz a „Könyörültes Kedvencé”-nek nevezték el. A zsidók ugyanakkor továbbra is jelen voltak a városban: **Omár** kalifa engedélyezte, hogy a Barlang mellett zsinagógát építsenek, és temetőt létesítsenek. A bizánci uralom idején a barlang fölé emelt templomot az arabok mecsetté alakították át. Mikor a keresztések elfoglalták a Szentföldet, kiűzték a zsidókat Hebronból. Uralmuk végétével azonban nem tért vissza a keresztések előtti toleráns iszlám álláspont: 1266-ban dekrétum mondta ki, hogy a zsidók nem léphetnek be a Machpela-barlangba, s ez a XX. századig érvényben maradt.

1540-ben a híres **Malkiel Askenazi** költözött a városba s udvart vett magának, így Hebron lassan spirituális központtá vált. Askenazi zsinagógát is építtetett, az „Ábrahám a Pátriárka” nevűt. A komoly halakhikus befolyással bíró Askenazit követték a cfati kabbalisták. A kabbala és az askétizmus szellemisége sokáig uralkodott a hebroni zsidók körében. A XVII. század végén a híres amszterdami filantróp, **Abraham Pereira** rabbi „*Heszed le-Avraham*” néven alapított jesivát. Maga **Sabbataj Cvi** is látogatást tett Hebronban, visszaemlékezések szerint sokakat meggyőzött tanítása érvényéről. Ez a rabbinikus világ perifériájára sodorta a várost, miután a zsidó világ kivetette magából az álmessiaszt és követőit.

A XIX. század elején a zsidók 800 du-nam földet vettek a városban, s a Talmud jeles tudósai telepedtek le itt. A hebroni zsidók támogatására szerte a zsidó világban gyűjtöttek. Számos európai zsidó filantróp támogatta őket, s egy ízben maga **Sir Moses Montefiore** is meglátogatta várost, bőkezű felajánlást téve a közösségnek. 1840-ben **Simon Menachem Haikin** vezetésével *Chabad*-haszidok érkeztek Cfátról Heb-

ronba, s teljesen felforgatták az addigi életet, pl. új és független szefárd kolélt hoztak létre. Mellettük a XX. század elején a német *Hilfsvereine* is megjelent a városban, támogatva a szekuláris oktatást.

Az I. világháború átmeneti hanyatlást okozott: a szefárd kolél kivételével minden zsidó elhagyta a várost. A britek 1918-as bevonulása után a cionisták fiú- és leányiskolát, valamint óvodát hoztak létre, ám 1922-ben a több mint húszezer lakosból már csak kb. négyszáz volt zsidó. Viszont 1925-ben fontos esemény történt: **Epstein** rabbi vezetésével a litvániai Slobodka-jesiva Hebronba költözött.

Az első vérengzés és ami utána jön...

Aztán valami nagyon rossz dolog történt. A zsidók palesztinai térnyerésétől megijedt és feluszított arabok 1929-ben megtámadták a békésen tanuló és imádkozó hebroni zsidókat, s 67-et megöltek közülük, 60-at pedig megsebesítettek, Tóra-tekerceket égettek el s zsinagógát pusztítottak. Ami még a hebroni zsidó jelenlétből megmaradt, azt az 1936-os arab lázadás pusztította el. 1936. április 23-án a brit hatóságok – félvén az arabok támadásaitól – az összes zsidót evakuálták.

A Függetlenségi Háború után Hebron jordán kézre került, de az 1967-es Hatnapos Háború nyomán izraeli csapatok vonultak be az ősi városba. Ettől kezdve a zsidók szabadon látogathatják a Machpela-barlangot, ami kezdetben teljesen veszélytelen foglalatosság volt, de később, az 1980-as évektől már egyre veszélyesebbé vált.

Fokozódó terror és területfoglalás

A Hatnapos Háború győzelmi mámorában az „Izrael Földje Mozgalom” emberei 1968 Pészachján úgy döntöttek, hogy zsidó közösséget hoznak létre Hebronban. A helyi szállodába svéd turistaként bejelentkezett családok költöztek: maradni akarnak. Kezdet-

ben ezt még az izraeli hatóságok sem nézték jó szemmel. Így 1968 májusában olyan megegyezés született, hogy a mozgalom hívei kivonulnak a városból, és annak tőszomszédságában megalapítják Kirjat Arba települést. 1970-ben az izraeli kormány végül úgy döntött, hogy legalizálja ezt a törekvést, s 250 házat épít Kirjat Arban. A település mára hétezer várossá nőtte ki magát. Lakói között vannak szekulárisok is, akiket az olcsó lakásárak vonzottak, ám a vallásos szellemiség a meghatározó: számos család gyerekei a hebroni jesivat látogatják, s a zsidó-arab szembenállás is radikalizálja az ottlakókat.

Időközben azonban magában Hebronban is megtelepültek a vallásos zsidók. A területfoglalások az utóbbi húsz évben felgyorsultak. Az 1980-as évek elején, **David Levy** építésügyi minisztersége alatt szereztek meg a telepések az „Avraham Avinu” („Atyánk, Ábrahám”) negyedet, s 30 családdal beköltöztek. A negyed a XVI. században épült, zsidók lakták, s az 1929-es pogrom után néptelenedett el. Később, 1988-ban a *Bet Nahum* és *Yehuda* negyedeket alapították meg a telepések, miután társaikat **Nahum Hosst** és **Yehuda Partosht** palesztin terroristák meggyilkolták.

1981-ben a zsidók visszaszerezték a *Bet Romano*-t („Romano Ház”), miután hat zsidót öltek meg egy összecsapásban. A *Beit Schneersohn* („Schneersohn Ház”) még a Chabad chaszidok vették meg a XIX. században s ma 6 család otthona.

Majd a *Bet Hashisha* (A „Hatok Háza”) következett, amelyet arról a hat jesivánövendékről neveztek el, akiket a *Beit Hadassza* közelében gyilkoltak meg még 1980-ban. Ma e ház 10 család otthona.

Magát a *Bet Hadassát* („Hadassza Ház”) a hebroni zsidók központját, a telepés mozgalom asszonyai vették birtokba még 1979-ben, ahonnan – az izraeli kormány utasítása ellenére – nem voltak hajlandók elvonulni. Az 1980-as jesivánövendék-mészárlás után a kormány megengedte a telepéseknek, hogy végleges otthonot alakítsanak ki az épületben. Ma körülbelül 20 család él ott, az első emeleten a hebroni zsidó közösség történelmi múzeumát alakították ki.

(Folytatás a 20. oldalon.)

EGYIPTOMI ÁLLAMI ANTISZEMITIZMUS A „*Lovas ló nélkül*” című, új egyiptomi tévésorozat első részében kampós orrú, szakállas és pajeszos zsidó jelenik meg a képernyőn. A régi klisé megjelenése korántsem véletlen: a filmsorozat alapjául a hírhedt antiszemita hamisítvány, a „*Cion Bölcséinek Jegyzőkönyve*” szolgált. A negyvenegy epizódból álló szappanopera a klasszikus európai antiszemita kliséket terjeszti az – e téren még „iskolázatlan” – Közel-Keleten, ezért az amerikai és az izraeli kormány, valamint különféle nemzetközi zsidó szervezetek tiltakoztak a bemutatás ellen. A filmet ráadásul nemcsak Egyiptomban, hanem más arab országokban is vetítették.

Különösen riasztó, hogy az antiszemita sorozat egyik sztárja, a „titkot” kutató egyiptomi újságíró alakító népszerű **Mohammed Sobhi**, már bejelentette, hogy további „anticionista” programokat fognak forgatni. A színész, a kairói Bab el-Sha'ariya negyed új kulturális központjának megnyitóján azt mondta: „*Azt mondjuk nektek, cionisták, menjetek a pokolba.*” Majd kijelentette: „*Azt mondjuk nekik, ha a „Lovas ló nélkül” elborzasztotta őket, még több ilyen fogunk készíteni.*” Sobhi egyébként maga is hamisítványnak tartja a „Jegyzőkönyveket”, de szerinte az izraeliek megfogadták a mű tanácsait.

A sorozat rendkívül kedvező fogadtatásban részesült Egyiptomban. Kormányzati hivatalosságok szerint a benne foglaltak nem nevezhetők antiszemitának és a szólásszabadság határain belül esnek. Ugyanakkor az *Emberi Jogok Egyiptomi Szervezete* kijelentette, hogy a szólásszabadságot „nem ronthatja meg a gyűlöletre uszító propaganda.” Szentén sürgette a szervezet, hogy a program elején tüntessék fel: a „Jegyzőkönyvek”: hamisítvány.

„*Büszkeséget jelent a számomra, hogy a cionizmus ellenfele lehetek*” – jelentette ki Sobhi, majd így folytatta: „*De nem csak az én büszkeségemet kell megvédeni és nem is csak 67 millió egyiptomiét, hanem 240 millió arabét is. Nagy büszkeséget jelent a számomra, hogy képes voltam felfedni ezt a nagy összeesküvést, mely el akarja nyelni szeretett nemzetünket.*” Sobhi az emberjogi szervezetet Egyiptom ellen áskálódó cionista szervezatként vádolta meg.

Az egyiptomi viszonyokat jól jellemzi, hogy a kormánypárti egyiptomi hetilap részleteket közölt a „Jegyzőkönyvek”-ből, s bevezetőül egy muzulmán egyházi személyt idézett, aki kijelentette: „*A Cion Bölcséinek Jegyzőkönyvét a cionisták arra használták, hogy megrontsák a világ népeit.*” Egyiptomban egyébként a „*Gyűlöllek, Izrael!*” című sláger óriási siker.

AZ IZRAELI NEMZETI BANK NEGATÍV ELŐREJELZÉSE Közreadta 2003-ra vonatkozó gazdasági előrejelzését az *Izraeli Nemzeti Bank*. A prognózis nem túl sok jóval kecsegtet: a gazdasági növekedés mínusz 1 százalékos lesz, és a munkanélküliség meg fogja haladni a 12 százalékot, ami 350.000 embert érint majd. A költségvetési hiány – ha további megszorítást nem fogadnak el – valószínűleg eléri a 3,7 százalékot. Az életszínvonal további 1,6 százalékkal fog csökkenni, pedig az elmúlt években is hasonló csökkenés volt tapasztalható. (Érdekes módon, ezek a brutális számok különböznek a pénzügyminisztérium előrejelzésétől, mely 1%-os gazdasági növekedést, 11%-os munkanélküliséget és 3%-os deficitet jósol.) A Bank szerint a gazdasági válság fő oka a világgazdaság stagnálásában keresendő, de természetesen a zsidó állam rossz biztonsági helyzetét is okolják a szakértők. Ám még a Bank szigorú elemzői szerint sincs minden elveszve: az építkezési ágazat fellendülése, valamint a magas kamatláb, ill. az izraeli és más országok kamatlábai közti különbség lassítja az inflációt.

BÉKE-DÍJ EGY ARABNAK ÉS EGY ZSIDÓNAK **Daniel Barenboim** karmester és az összehasonlító irodalom professzora, a rendkívül ellentmondásos **Edward Said** kapta a 2002. évi *Asturias*-díjat, amely a *Béke Nobel-díj* spanyol megfelelője. Közösen kidolgozott tervük szerint fiatal izraeli és arab muzsikusok játszottak együtt – többnyire Weimarban és Sevillában.

Hebron: a Makhpéla barlang

(Folytatás a 19. oldalról.)

A fentiekből látható a hebroni zsidók stratégiája: minden gyilkosságra egy új telep megalakításával válaszolnak.

A palesztin-izraeli béketárgyalásokon Hebron mindvégig kulcsfontosságú volt. Hosszas huzavona után amerikai nyomásra végül **Benjamin Netanjahu** 1997. januárjában aláírta az izraeli jobboldal igényeit is kielégítő hebroni egyezményt: az un. *H1*-es körzetet (kb. százezer palesztin lakossal) a palesztinok, míg a *H2*-es körzetet (20.000 palesztinnal és ötszáz zsidóval) az izraeliek felügyelik, de az itteni arab lakosság polgári ügyeit is a PA intézi.

Az izraeli csapatok tehát kizárólag a zsidó telepesek védelmét látják el, *de sokszor alakulnak ki konfliktusai a telepeseikkel, akik keményebb magatartást várnak el a hadseregtől.* A katonai kivonulás óta a palesztinok szabadon fegyverkezhetnek s állandósultak az arab támadások a telepések ellen, bár a hadsereg időnként – a telepések kö-

vetelésére – bevonul Hebronba. Kivonulásuk után azonban ismét felerősödnek a támadások.

A hebroni zsidó település kiadásait izraeli állami és amerikai magánpénzekből fedezik. A különféle szélsőjobboldali zsidó szervezeteket támogató amerikai vagyonosok gyakran adnak pénzt a hebroni telepéseknek is. A telepések között pedig rengeteg az amerikai születésű, akik a Szent Föld benépesítését tűzték ki célul maguk elé, s akik idealizmusból és konok elkötelezettségből választották lakóhelyül a világ egyik legveszélyesebb pontját, ahol minden mozdulatukat arab orvlövészek nézik.

Követelések

A palesztinok Hebront nemzetük és az iszlám kultikus helyének tekintik, a zsidó telepéseket pedig „betolakodóknak” tartják, akiknek itt semmi keresni valójuk nincs. Különösen nagy a feszültség a Machpéla barlangnál – akár csak a jeruzsálemi Templomhegyen. Véleményüknek a palesztinok a hetihavi rendszerességgel elkövetett gyilkosságokkal adnak hangot: céljuk az,

hogy a minél nagyobb fizikai bizonytalansággal elriasszák a zsidókat Hebronból, s még a zöld vonalon túli Izraelből se jöjjenek jámbor zarándokok az *Ósátyák Sírjához*.

A zsidó telepések hasonló kizárólagosságot fogalmaznak meg Hebronban, bár – és ez a zsidó hagyomány és történelem tanúságaiból következik – az 1994-es tavaszi **Baruch Goldstein**-eset kivételével (ekkor többtucat imádkozó arabot lőtt le a Barlangban a telepés) nemigen folyamodnak erőszakhoz. (Bár néha – reakcióként az arab támadásokra – ők is lövöldöznek). A Machpéla barlanggal kapcsolatosan azonban memorandumot fogalmaztak meg, melyben kifejtik, hogy az *„a zsidó nép vallási, nemzeti és történelmi kincse.”* (Olvasható a www.hebron.org.il honlapon.) A Mózes I. könyvében szereplő barlangot az első zsidó földtulajdonnak tekintik. Kritizálják, hogy a városnak csak 18.7%-a áll zsidó ellenőrzés alatt, valamint azt, hogy Machpéla kizárólag a waqf, a muzulmán vallási testület felügyelete alatt áll. Az iszlám oldalra, a Goldmann-vérengzés óta nem juthatnak be a zsidók, sőt a zsidó imádság alatt

szól hangszórón a müezzin. A telepesek azt is kifogásolják, hogy ők nem használhatnak hangszórókat, hogy a hogy a waqf irodája és a müezzin szobája a zsidó oldalon van. Követelik, hogy a Machpelát ismerjék el „szent zsidó nemzeti hely”-nek, s azt nemzeti hatóság vigyázza.

A 2002. novemberi eset után az izraeli jobboldalon felerősödtek azok a hangok, melyek Kirjat Arba és Hebron zsidó negyede közti út elkerítését és zsidó betelepítését szorgalmazzák.

Az izraeli hadsereg által kidolgozott védelmi terv költségeit, mely állandó járőröket, ablakokba is ülő katonák elhelyezését, és hasonló intézkedéseket helyez kilátásba, 1996-ban ötmillió sékelre becsülték. A novemberi merénylet után Saron és **Saul Mofaz** (korábban vezérkari főnök, jelenleg védelmi miniszter) szorgalmazta zsidó lakosok beköltözését egyes, 1929 előtt birtokolt épületekbe. **Natan Saranszki** építési miniszter pedig már kabinetirodájának vezetőjét is Hebronba küldte, hogy olyan területet találjanak a város és Kirjat Arba közötti úton, melyen új zsidó épületeket lehet felhúzni.

A hebroni probléma gyökere az, hogy az ősi, bibliai jogokra hivatkozó különféle messianisztikus zsidó csoportok állandóan szembesülnek és konfrontálódnak a helyi arab lakosság mesterségesen is szított ellenszenvével, ráadásul az izraeli politika sem tudja, hogy mit kezdjen velük. Tel Aviv vagy Haifa szekuláris polgárai roppant távolinak érzik maguktól a messianisztikus hevületű vallásos telepeseket. A telepések politikai helyzete így az aktuálpolitika függvénye. Izraelben baloldali kormányok nemigen támogatják az újabb építkezéseket, a jobboldal is csak addig, amíg a nemzetközi nyomás nem válik túl nagygyá. Akik pedig biztosan maradnak, azok a helyi arabok. Az izraeli kormányok lavírozásai, a nemzetközi média és a különféle emberjogi szervezetek nyomásgyakorlása, az egyre radikalizálódó és felfegyverzett palesztin milíciák terrorcselekményei mind-mind a palesztin félnek kedveznek. A demográfiai harcot is a palesztinok vívják sikeresebben: ma már Kirjat Arba kerítéseit ostromolják az arab lakóházak, és a müezzin hangja áthatol a legvastagabb kőből épült zsidó lakóházon is. S nincs békés egymás mellett élés.

Novák Attila

FOKOZÓDÓ BRIT NYOMÁS IZRAELRE Az Izraelre gyakorolt brit akadémiai nyomás egyre erősödik. A *St. Jerome* nevű brit akadémiai kiadó – mely tudományos könyvek kiadására szakosodott – arról értesítette az izraeli *Bar Ilan Egyetemet*, hogy nem ad el több könyvet és folyóiratot, „az izraeli kormány akciói miatt”.

Az egyetem vezetői az izraeli kormányhoz fordultak, hogy akadályozzák meg az „Izrael állama elleni tudományos bojkott kiszélesítését, mely az izraeli tudományos kutatás, így a fejlesztés és a technológia színvonalát is csökkenti.”

A bojkott nem ma kezdődött: pár hónappal korábban a *The Translation* című brit akadémiai kiadvány szerkesztőbizottságából két izraeli kutatót távolítottak el. Akkor *Matan Vilnai*, tudományos, kulturális és sportminiszter ígéretet tett arra, hogy „diplomáciai és jogi csatornákon keresztül fogja megakadályozni az ilyen és ehhez hasonló esetek megismétlődését.”

Az Izrael elleni brit tudományos bojkott a dzsenini katonai akció után kezdődött, amikor a *British Open University* két professzora, **Hilary** és **Steven Rose** az Európai Közösséghez címezve petíciót fogalmaztak meg, melyben követelik az Izraellel való tudományos kapcsolatok felfüggesztését. A petíció nem túl széles körben terjedt el, miután az izraeli Tudományos Akadémia elnöke, **Jakov Ziv** professzor közbenjárt **Philippe Busquin**-nél, az *Európai Unió* kutatási megbízottjánál, aki elítélte a petíciót.

ELHÚNYT ABBA EBAN Abba Eban volt izraeli külügyminiszter, az ország egykori ENSZ-képviselője 2002 november közepén elhunyt. A 87 éves exdiplomata temetésén elmondott beszédében **Meir Lau** rabbi, Izrael askenázi főrabja „az izraeli külkapcsolatok vezérkari főnökének” nevezte. Emlékeztetett, hogy Eban húzta fel az izraeli zászlót az ENSZ palota mellett. Aba Eban Dél-Afrikában született és Nagy-Britanniában nevelkedett: Cambridge-i akcentusa és finom diplomáciai módszerei miatt bírálói „túl britnek” tartották.

Nem tudni, hogy az élete végén Alzheimer-kórban megbetegedett Eban miként vélekedett a jelenlegi eseményekről, de egy 1998-as interjújában kijelentette: „Annak az elképzelésnek, hogy kilépünk az arab világgal folytatott folyamatos szembenállásból, látnoki jellege van, és ez hatással van az izraeli közvéleményre...Úgy érzem, az izraeli közvélemény nem nyugszik bele a békefolyamat folyamatos erodálásába. Izraelt történelmi és földrajzi helyzete arra predestinálja, hogy együtt éljen az arab világgal.”

Abba Eban már akkor is a békéről beszélt, amikor még mindenki a hatnapos háború eufóriájában élt, ezért ki is fűtyülték a Munkapárt központi bizottságában. Szintén ő volt az, aki rávette **Levi Eshkol** miniszterelnököt, hogy fogadja el az ENSZ 242. határozatát, mely kompromisszumos jellege miatt jól lavírozott az ország biztonsági érdekei és a területi kompromisszum között.

A LEGBEFOLYÁSOSABB AMERIKAI ZSIDÓK Az amerikai *Forward*, az egyik legtekintélyesebb amerikai zsidó hetilap nyilvánosságra hozta az általa legbefolyásosabbnak tartott zsidók listáját. Ennek első helyén **Paul Wolfowitz**, védelmi miniszterhelyettes áll, akinek jelentőségét kiemeli az Irak elleni esetleges katonai akció. Utána következik **Abraham Foxman**, a rasszizmus és antiszemitizmus ellen fellépő legerősebb szervezet, a *Rágalmazásellenes Liga* országos vezetője. **Yechiel Eckstein** rabbi, a chicagói *Zsidók és Keresztények Nemzetközi Tanácsa* vezetője a harmadik. Felkerült a listára **Thomas Friedman**, a *The New York Times* kolumnistája, és **Andrea Levin**. Utóbbi a bostoni székhelyű *CAMERA* szervezet igazgatója. E szervezet azt figyeli, mennyire kiegyensúlyozottan tájékoztat az amerikai média a közel-keleti eseményekről. Minnesota állam republikánus szenátora, **Norman Coleman** is helyett kapott a legfontosabb zsidók között.

A *Forward* minden évben azokat tünteti ki bizalmával, akik a politika, a tudomány, a művészetek és a sport terén komolyan hozzájárultak a világ és az Egyesült Államok fejlődéséhez. Ellentétben a Magyar Hírlap százas gazdag-listájával, itt nem a vagyon, hanem a társadalomra gyakorolt hatás és befolyás a döntő.

SZÁNTÓ T. GÁBOR

Székfoglaló

Nyolc lesz két perc múlva. Az ajtót most *nekem* nyitották ki, az ablakot *nekem* zárják most be, a mindig riadt takarító-asszony *miattam* húzódik a titkárnő íróasztala mellé, s hajtja meg magát derékből, s Nelli *nekem* integet asztalán tornyosuló számítógépe és faxkészüléke mögül, hogy igyekezzem, mert kihül a kávé, amit még akkor töltött ki a csészebe, amikor beléptem a kapun, s felcsöngették neki. Utánam szól, mielőtt a szobámhoz érnék, hogy mindjárt érkeznek a mától mindennaposá váló eligazításra, s addig még alá szeretne íratni velem napok óta itt heverő számlákat, leveleket.

Úgy jöttem el a régi irodám előtt, mintha soha nem dolgoztam volna ott. Meglehetősen távolinak tűnik az a tizenégy év, amit a külügyi osztály vezetőjeként húztam le. Ma szerda van, elseje. Múlt csütörtökön este volt a választás. Pénteken Klein nem jelentkezett, hétfőn szándékosan csak öt körül állított be, s a portás ezt a megállapodás szerint rádiótelefonon azonnal közölte velem. Hagyják csak rámolni, vigye el a cuccait, kérjék vissza tőle a kulcsait, és takarítsanak ki utána, utasítottam a kapuügyeletest. Jobb ez így. Nincs felesleges dráma. Másnap átvittem néhány személyes holmit, telefonon lediktáltam Nelinek pár sort, amit a sajtóval kell közölni, és utasítottam, hogy ma reggelre trombitálja össze a házat. A többi magától intézte.

Mióta vártam ezt a percet! Belépek a párnázott ajtón, sarkammal belököm magam mögött, és lehuny szemmel az íróasztal mögé lépek. Pontosan tudom, nyolc lépés sréhen jobbra előre, utána balra három, negyedfordulat megint balra, és letámaszthatom a tenyerem az ébenfa íróasztalra. Hallomásból tudom, hogy az ötvenes években került ide valami hagyatékból, én mégis azt mondom majd, a Steiné volt, és el fogják hinni, és ezt fogja mindenki visszhangozni. Hányszor álltam itt titokban, amikor Klein nem tartózkodott bent, és hányszor képzeltem el, hogy úgy tenyerelhetek egyszer az asztallapra, hogy

nem nyithatja rám senki az ajtót, nem kell összerendeznem és úgy tennem, mintha *nekí* keresnék valamit.

Ciripel a házitelefon. Nelli volt az, de leráztam. A számlák, meg a levelek. Majd később. Ki akarom élvezni a pillanatot, az első reggelt. Az első reggelt fél év után, amikor nem úgy kellett bejőnöm, hogy ügyeljek minden szavamra és mozdulatomra, ne derülhessen ki semmi idő előtt.

Utólag persze minden másként fest. Olajozottabban ment, mint gondoltam. Amikor meggyőztem Luxot a temetőrendezési csoporttól, az ingatlankezeléssel foglalkozó Weisst, meg az öreg Zimmermann, hogy van mit keresni a választáson, és Zimmermann tapogatózására a rabbik nagyrésze is hajlandónak mutatkozott a tárgyalásra, elkezdtem hinni a dolog kivitelezhetőségében. Kínosan vigyáztam végig, hogy csak a legszűkebb körben legyen tudott, tőlem indult a szervezés. A legtöbben most is azt hiszik, valakik „kitaláltak”, holott pont fordítva történt: én találtam ki őket. Lux és Weiss máig úgy tudja, Klein a választás után kidobta volna mindkettejüket az összeférhetlenségre hivatkozva, mert őt is megszorogatták a legutóbbi közgyűlésen, holott ez meg se fordult annak a szerencsétlennek a fejében, én röppentettem fel a hírt Zimmermannnak, aki persze megsúgta nekik, s végül hozzám fordultak tanácsért. Nálatok alkalmasabbat nem ismerek, mondtam, és hozzáfűztem, nincs az a szabályzat, amin ne lehetne módosítani két jó szakemberért. Ettől kezdve lelkebbek voltak mint én.

Ők dumáltak meg külön-külön a vezetőség tagjait, akik egymással nem mertek ilyesmire szót váltani, s akik valamennyien azt gondolták, a mérleg nyelve már átbillent, ezért nekik is idejében le kell tenniük a voksukat, hogy megmaradhassanak tisztükön.

Négy évvel ezelőtt, amikor Klein második megválasztását ünneplve koccintotunk ebben a szobában, eszembe nem jutott volna, hogy én seprűzöm ki innen. Vonzott persze a hatalmas karosszék, a

rádiótelefon, a kecses Saab a vékony, fekete hajú sofőrrel, aki Erecből települt vissza, s így minduntalan úgy érezte, szégyellnivalója van, ezért igyekezett ropant készségesnek mutatkozni, hogy valami elismerést kapjon; vonzott a Klein által kiharcolt K-vonal a Nemzetbiztonsági Hivatalhoz, amin olykor, tőle szokatlannul indulatosan üvöltözött belügyes fő-kutyákkal, ha sírköveket döntöttek fel vagy zsinagógát firkáltak össze szkinhedek, s a rendőrök nem intézkedtek kellő gyorsasággal és eréllyel, ám akkor még nem éreztem ellenállhatatlan vágyat pusztán a poszt, a szerep iránt.

Amikor azonban egyre-másra érkeztek a személyre szóló külföldi meghívások, sorjázta kisebb-nagyobb ajándékokkal az idelátogató delegációk, s adták egymásnak a kilincset a különféle nyugati tévétársaságok és világlapok riporterei, akik a miniszterelnöki interjú és a maffia között a júdek helyzetére is kíváncsiak voltak, a szűk perspektíva kitágult. Pálya lett zsidónak lenni.

Ha ezen múlik, gondoltam, hordhatok én is kapedlit, akár minden nap, s ott tudok lenni hetente egyszer, péntek este a templomban. Az ügyeket jórészt addig is közösen intéztük, akár pénzről, akár politikáról volt szó, egyik se lenne újdonság, s ahogy Klein fazekába se nézett bele senki, úgy az se derülne ki, hogy én sem eszem otthoñ kóser, s nem tartok szombatot. Még azelőtt elváltam, hogy ide jöttem volna dolgozni, s hogy azóta kivel fekszem össze alkalmanként, mert növel együtt nem élek többé soha, a magánügyem. Nem tudnak belém kötni. Ki nem derítik, hol jártam, mit csináltam régebben, feddhetetlen vagyok. És lényegesen alkalmasabb a közszereplésre, mint Klein.

Itt, a tükör előtt jegyeztem meg két éve barátilag, hogy csinálthatna már valami jobban szabott öltönyt, és vehetne egy-két pofásabb nyakkendő, de valójában akkor már leírtam őt. Akkor már el tudtam képzelni magam *egyedül* ebben az irodában. Lényegében akkor már egyedül *magam* tudtam elképzelni itt. Sötétkék kétsoros öltöny, széles reverrel, halványkék ing, apró, kék kockás, sárga nyakkendő, arany tüvel, rajta picic menóra. Kissé korán őszülő, de még dús hajamra simuló, aranszegélyű, fekete bársonykapedli. Kimondottan jól áll rajtam. Erre az eleganciára ő képtelen lett volna.

Klein naív volt, és kifulladt. Meg kellett buknia. Ha körbenéztünk, azt láttuk

mindenütt, a profiké a hatalom. Nekünk is lépnünk kellett.

Zimmermann utazni akart, azt mondta, a felesége állandóan emiatt rágja a fülét. Nyíltan közölte, akkor érdeklí a dolog, ha ő kerülhet a helyemre. Ez akkor tetszett, legalább tudtam, hányadán állunk. Biztos pont, van miért tennie. Érthetőnek találtam: a Chevra után nyilván szórakoztatóbb posztra vágyik. Ő találta ki, milyen ürüggyel járjuk sorra az összes zsinagógát az utolsó két hónapban.

A raktárból felhoztuk az évek óta kibontatlanul ott porosodó remittenda könyvcsomagokat, ami a fordulat idején elhamarkodottan kiadott sokezer példányból érintetlenül ott hevert, és ajándékként hurcoltuk el kötegenként az egyes templomokba. Autóval száguldoztunk péntek esténként keresztül-kasul a városon, hogy ha egy alkalommal három három helyre mentünk, mindenhová idejében érkezünk. Zimmermann szombattartó, ebben az ügyben csak éceszgéberként működött közre, de az nem fájt neki, hogy mi szombatot szegünk a cél érdekében.

Mindenütt rövid beszédet tartottam, finoman célozva rá, hogy akad azért még olyan vezető, akinek fontos az élő kapcsolat a lelkes hívekkel, s hogy az elégedetlenség jogos, feltétlenül javítani kell az egyes hitközségek helyzetét. Senki rá nem kérdezett az öregek közül, mivel is volnának elégedetlenek, ám ha netán addig véletlenül nem is volt hiányérzetük, ezután vérszemet kaptak, s jelezték igényeiket. Megtettem a tőlem telhető: ígértem, amit csak kértek, utalva persze arra, hogy ha rajtam múlik, teljesül, ha azonban a főnökek kell döntenie felőle, nem sok reményt látok az eredményre. Ekkor mindig szétártam a kezem.

Amikor Klein az utolsó hetekben a híreket hallva észbekapott, és gyanakodva rákérdezett, voltaképpen miről is beszéltek mindenhol, elütöttem a kérdés élet, s magától értetődően azt feleltem, mellette kampányolunk. Ez a majom végig elhitte, hogy egyetértése, szimpátiája, lojalitása jeleként olyan aktív Lux és Weiss, ezért szervezkedik velem együtt olyan lelkesen Zimmermann, s hogy mi, valamennyien az ő útját egyengetjük. Eszébe nem jutott, hogy neki is jelen kellene lennie ahhoz, hogy tényleg esélye legyen. Benne persze fel se merült, hogy vetélytársa akad. Amikor róla döntöttek, előre le volt vajazva, ki

a kiválasztott, formális volt az egész procedúra, s talán ez a reflex működött benne ezúttal is.

Miután a hangulatot előkészítettük, a rabbikat becserkészni volt a legfontosabb feladat. Nem kedvelték különösebben Kleint, aki a fordulat után tájékoztatást kapott az Egyházi és Felekezeti Összekötő Hivatal levéltári anyagáról, a hitközségi archívumhoz pedig zárólag ő fért hozzá, vagy az ő közvetlen engedélyével lehetett az anyagokhoz jutni, így minden raktáron lévő szennyessről tudhatott. Klein, bár nem adta nyilvános jelét, talán emiatt, talán az együtt töltött évek tapasztalata alapján viszonzta érzéseiket, ez azonban önmagában nem volt elegendő, hogy szembeálljanak vele.

Az egyes rabbiknak személyre szóló ajánlatot tettünk. Először csak Zimmermann beszélt velük, amikor aztán kiderült a gyenge pontjuk, hármasan is le-

---

*nincs az a szabályzat,
amin ne lehetne
módosítani
két jó szakemberért*

ültünk. Gerber évek óta várta, hogy megürüljön a múzeum igazgatói széke. Őt könnyű volt azzal kecsegtetni, hogy Handelt az év végén nyugdíjaznánk, s még büntudata se kellett legyen, mert az alapítvány kuratóriumának elnökeként továbbra is bejárhat az öreg szivar, bár az égvilágon semmi beleszólása nem lesz semmibe. Nem fog belehalni, nyugtattam meg Gerbert, akin látszott, hogy szűz is akama maradni, meg igazgató is szívesen lenne.

Kohn mindenáron a lapot akarta, de Meyerre szükségünk volt. Tudtuk, ő eget-földet megmozgatna, hogy maradjon, ezért inkább megnyugtattuk, hogy keresve se találunk nála jobb szerkesztőt, ott jó, ahol van, de vigyázzon, ha netán újra Klein győzne a választáson, ő megígérte Kohnnak, hogy kinevezi. Ennek köszönhetően a két utolsó számban egy-egy fényképes interjú közölt velem. Az egyik képen a Siraatófálnak támaszkodom lehuny szemmel. Egészen fiatal, szinte áttetszően világos bőré palesztin fiú csinált rólam képeket, még a Kótelhez is eljött velem.

Mire Klein szagot kapott, és lépni akart volna, Meyer szétártta a kezét, mondván, a következő szám már csak a választás után jelenik meg. Istenem, mekkora fasz ez a Klein! Még akkor sem érezte, hogy vége. Azt mondta, nyugalom, nincs szükség választási hadjáratra, mert nincs ellenfelünk. Kohnnak végül nagynehezen kitaláltuk a szóvivőséget, amiről fogalmunk sem volt, mit is akarunk vele, de beígértünk neki egy fél fizetést, és ezzel kiegyeztünk.

Ehrlichel és Schwartz-cal meg sem próbáltunk egyezkedni. Ezek semmi politikában nem vesznek részt a rabbikari ülések kivételével, viszont tudvalevő, hogy glattkóser és sabbosz sómér mind a kettő, ezért respektjük van. A lehető legnagyobb tisztelettel és óvatossággal beszéltünk velük, nem is említve, hogy bármit is kémenk vagy vámánk tőlük, pusztán előre jelezve nekik a többiek akkor már többé-kevésbé biztosra vehető elkötelezettségét. Az utolsó pillanataig kétséges volt, vajon megértették-e, egyre csökken annak az esélye, hogy mi bukjunk, ám ha győzünk, éppúgy lehetünk hasznukra, mint kárukra.

Schillert etetnünk kellett. Felváltva hívtuk meg éttermekbe, küldtünk ajándécsomagokat a lakására, míg végül ígért mondott, de újabb és újabb meghívásokat eszközölt ki továbbra is, mint mondta, a részletek tisztázása miatt. Auer nagyobb lakást szeretett volna, Lux ezt könnyű szívvel meg is ígérte, a hagyatéki csoportnál számos lerobbant ingatlan közül lehetett válogatni, hála Tellemnek a jogi osztályról, akitől megörültek a polgármesteri hivatal jogászai, mert egyetlen perben sem tudták rábizonyítani, hogy az örökgyógyók elhalta után készült végrendeletekkel manipulál. Auer még így is jól jár, csak a felújítás költségei terhelik őt. Zeller egy üzlethelyiséghez akart jutni a közelben. Zsidó Könyvek Antikváriumára néven tervez boltot nyitni itt, a gettóban, s Klein megpróbálta lebeszélni erről, mert úgy tervezte, hogy a hitközség égisze alatt létesülő kulturális központ fogadna be hasonló létesítményt. Zeller erre persze bedühödött, és kapva-kapott ajánlatunkon.

Bleyerrel nem volt könnyű dolgunk. A legnagyobb kile gazdája, s ez nemcsak *tizenhárom* szavazatot jelent a közgyűlésben, de odafigyelnek rá a többi zsinagógából is, és a Zsidó-Keresztény Társulásban viselt alelnöki címe miatt a sajtó is bukik rá. Évek óta a Vallástanárképző Intézetre és a Könyvtárra pályá-

zik, nem egyszer nyíltan bejelentette utódlási igényét. Nemcsak hatalmat akart, de trónfosztóként kívánt tetszelegni egészen azóta, hogy az öreg Hirschfeld, a jelenlegi igazgató azt nyilatkozta, nem lát lehetőséget az itthoni kínálatból az utódlásra.

Az utolsó percben hullott ölünkbe a megoldás. Hirschfeld váratlanul bejelentette, hogy a tanév végén egészségügyi okok miatt vissza kíván vonulni. Sejtelmünk sem volt, vajon nem taktikai megfontolások húzódnak-e meg a számunkra oly kedvező időpontban nyilvánosságra hozott elhatározás mögött, ezért azt sem tudtuk, hogyan kell reagálnunk. Vajon milyen ajánlatra vár a ravasz vénember, tanakodtunk, de nem mertünk lépni, mert az öreg mint a háború előtt felavatott rabbinemzedék mindent túlélte reprezentánsa, aki több évtizedes távolléte követően, a fordulat nyomán tért vissza Izraelből, hogy utolsó éveiben újra itthon taníthasson, szent tehénnek számított, s ha az ő lepényén megcsúszunk, az összes esélyünket elpuszkázhattuk volna.

Klein maga játszott a kezünkre, amikor kitalálta neki a vezető főrabbi titulust, amit Hirschfeld életfogytig betölthet, s amit a rabbikar és a vezetőség együttes ülése még kora tavasszal szinte vita nélkül elfogadott. Csak a hülye Bleyer rontotta el majdnem az egészet, amikor indulatlan közbeavatott, hogy főlősleges a poszt, úgysí lesz szóvivő. Miféle szóvivő, kérdezte Klein, s mi belesápadtunk. Kohn egészen összetöpörödött a hátsó sorban, én meg átkoztam a perccet, amikor Bleyert beavattam az egész koncepcióba, mert úgy éreztem, hatással lehet a többiekre is. Hirschfeld mentette meg végül a helyzetet, amikor sértegetten felajánlotta, ha nincs szükség egyéb munkájára, ő szívesen vállal óradói állást az Intézetben, tanít, amíg bír, és más megbízatásra nem is tart igényt. Szó se lehet róla, játszott a gút bácsit Klein, a rabbik erre persze észbe kaptak és bólogattak, mi pedig felsóhajthatunk. Bleyer ugyan kínos helyzetet teremtett, de senki nem akart visszatérni rá. Hirschfeld illő módon kicsit kérte még magát, majd elfogadta a címet. Az Intézet igazgatóját már az új vezetőség fogja kinevezni a jövő tanév elején, mondta zárszavában Klein, s ahogy Bleyer kihúzta magát, esküszöm, még nekem is viszketni kezdett a tenyerem.

Attól a perctől kezdve, hogy megaludtunk velük, lefutottnak tekintették a

választást. Bámi bajuk volt, a rabbik Zimmermann vagy engem kerestek meg, nem Kleint. Kínos volt, szinte hessegetni kellett őket, állandóan türelmüket kémi, méghozzá úgy, hogy eszükbe se jusson, ne adj isten Kleinhez fordulni, aki belakavarhatott volna a levesünkbe, ha netán segít, lekötelve ezzel magának a hozzá folyamodókat.

Zimmermann másfél hónappal a választás előtt szólt, hogy a biztonság kedvéért be kéne vonnunk Nellit a dolgainkba. A titkárságon az összes látogató, levél, telefon és fax keresztülmegegy, így Klein valamennyi lépéséről tud. Na de mégiscsak egy síksze, mondtam, s ekkor gondolkodtam el rajta egy évtized után először, hogy kerül az elnöki titkárságra valaki, akinek ekkora artista lóg a nyakában. Abszolút megbízható, nyugtatott meg Zimmermann, s összedörzsölte az ujjait. Az öreg csocsesz innen szerezhetette minden információját, már a Kleint megelőző, két ciklussal korábban megválasztott gamitúra viselt dolgairól is. Nelli régi bútorarab. Épp úgy tudott az elkótyavetyélt zsinagógákról, mint a megboldogult Egyházi és Felekezeti Összekötő Hivatalnak átutalt devizákról, s rémtörténetei voltak zsidók nélkül maradt községek eladott és bedózerolt temetőiről, ahonnan a sírköveket közvetlenül családi ház építkezések helyszínére szállították. Nem sokkal az előtt kerültem ide, hogy ezek történtek, s akkor még igyekeztem meghúzni magam, elengedni a fülem mellett a rosszindulatú pletykának vélt híreket. Ám ezek szerint Nelli épp úgy tud figyelni, mint hallgatni, s csak a megfelelő pillanatban megszólalni, és elég intelligens ahhoz, hogy megítélje, hová érdemes állnia. Az is lehet, hogy közte és Zimmermann között volt valami kis feszültség. Jól mutathattak, ez a nő van vagy egy mázsza. Persze, a vén kecske is megynálná. Talán épp itt az íróasztalon nyomta meg az öreg kéjenc a kövér síkszét, amikor Klein elutazott. Fúj! Ha ez így megy itt, esküszöm, kivágom mindkettőt.

Bár ennek a Nelinek szíve van. Egészen kipirult és dühbe gurult, amikor a temetőrombolásról és a sírközbizniszről beszélt. És rendkívül leleményes. Tényleg. Pénteken szóltam neki, hogy találnak a régi helyemen a ruhásszekrényben meg a kanapé ágyneműtartójában pár dolgot, azzal csinósítsák ki a szobát, legyen valami reprezentatív póneme. Lássák, akik jönnek, hogy az új vezetés ügyel az új arculatra is. Ahogy elnézem,

szép munkát végzett. Csak Zimmermann fanyalog, hogy egyoldalú a dizájn, de ő mindent sinfel.

Az íróasztalom mögött, az egykori címer helyén, a falra feszítve hatalmas izraeli zászló. Aki belép, rögtön a kék-fehér, mógendóvidos lobogó fogadja. Impozáns látvány. Egy Herzl képet raktak az ablak mellé, azt, amin a bázeli Rajna híd korlátjára könyököl, és a felépítendő birodalomról álmodozik. Kivettem a korábbi díszleteket: egykori rabbik és elnökök portréit. Mit mond ez ma annak, aki ide belép? Egyértelmű és célratörő jelképek kellene, mint például ez a fallóra a héber számlappal. Jobbról-balra jár, egyedi darab. Mindenki felfigyel rá. Oldalt a hatalmas tükör, ami megnöveli a teret, és állandóan arra készíti az asztal túlfelén, most már *velem* szemben helyet foglalót, hogy oldalt fordulva minduntalan belepillantson. A tükör torzít kissé, ezt én tudom, ám aki először néz bele, kissé megzavarodik. Klein sose tudta megszokni.

A polcon, az asztal mögött, jól látható helyen egy kétnyelvű Tanach, a Kicur Sulchan Aruch, meg egy szidur, egy chanukia és néhány izraeli dísz tárgy. Most végre *tényleg* látható, hogy lépésváltás történt. Kleinnek ehhez se volt érzéke. Hetente egyszer jön majd a Szochnutól egy srác, az felhoz kicsit héberből. Alacsony, még nálam is kisebb, filigrán fiú, egészen rövidre nyírt hajjal. Ha kicsit megnövesztené, meglágyítaná a vonásait. Nem lenne hátrányára. Legalább annyira tudnom kellene a nyelvet, hogy ne okozzon gondot folyamatosan olvasni. Fogadásokon tartandó rövid köszöntők, üdvözlések miatt elengedhetetlen. Ne vigyoroghasson rajtam még egyszer az a tetű Neumann a cionista szövetségtől, csak azért, mert ő élt kint pár évet, pont az államalapításkor, megtanulta a nyelvet, s mert tolmács nélkül tud vele tárgyalni, ő a nagykövet bizalmasa. Milyen gúnyos kísérőlevelet küldött az ajándék transzparensekhez, amit néhány éve kaptak elő, s most, mint Nelli a telefonba tegnapelőtt beolvasta, a nézetazonosság jegyében s a közös szellemi gyökerek jelképeként szeretnék felajánlani és vizontlátani a relikviákat szobám falán. *Ám echád v'lev echád*. Ezt már gond nélkül ki tudom betűzni. Egy nép, egy szív, közölte a fordítást levelében ez a szemét. Húsz tagja ha van a szövetségnek. Hülyének néznek ezek engem? Állítólag már pénteken itt volt a csomag. Finom figyelmeztetés. Mindez

hat szavazatért. Tényleg igaz, csak a szövetségeseitől tartsa távol magát az ember, az ellenségeivel már egyedül is boldogul. Az ortodoxok is ígérték *kilenc* voksot, aztán Stein arra hivatkozott, hogy én ajánlottam keveset, ezért ő se tudott mit mondani az embereinek, így lett a kilencből öt. Nem volt perdöntő, de akkor is vészjel. Hogy bizhatnék így bennük a jövőben? Az ő rabbijuk adja továbbra is a hechsert a borra és a macsra, ez tíz százalékot jelent nekik az árból, és két évre leállítatom az élelmiszer áruház tervét. Ennyit tudtam ajánlani. Persze ha ígéretet tettem volna, hogy nem nyitjuk meg a tervezett gyorsbűfét, és továbbra is egyedül maradnak a picon, akkor bezzeg lett volna inspiráció. Naná, mert a Stem sógora Antwerpenből betársult az étterembe, meg a kifőzdébe, késő estig nyitva tartának, s odacsábítva a fiatalokat, árulnának falafelt, meg olcsóbb, tejes dolgokat is.

Az istenit, hová lett a kapedlim? Úgy éljek, az előbb még rajtam volt. Persze, kéne egy csat, állandóan elhagyom így, úgy viszont a hajam hullik, mert fémérzékeny a bőröm. A kurva életbe! Képtelen vagyok megszokni, állandóan a fejemhez kapkodok, pedig most már *mindig* viselnem kell. Megvan, a szék és az asztal közé esett. Ezentúl vigyáznom kell a káromkodással is. Ebben a helyzetben még kevésbé engedhetem meg magamnak a lazaságot, mint eddig.

Kétszer is majdnem rajtavesztettem a finisben. Kint a temetőben, a mártír-tentiszeletkor, mivel Hirschfeld beteg volt, egy végzős növendéket, leendő hit-szónokot bízott meg, hogy olvassa fel előre megírt beszédét. Nyomasztó volt a hangulat, hideg is volt, az eső is szemer-kélt. Frei sok bakival hadarta el a szöveget, aztán ahogy a tömeg oszlott, mi is elindultunk kifelé. Úgy éreztem, valahogy oldani kellene már a hangulatot. Az első világháború zsidó hőseinek emlékműve előtt elhaladva, oldalba bökttem Freit. Ha fejből végig tudsz mondani egy kaddist, bazmeg, tied a tábori lelkész, kacsintottam rá. Lehattunk vagy másfél tucatnyian, de szerencsére nem mindenki figyelt. A rabbik többsége úgy tett, mintha nem hallott volna semmit, de azért látszott rajtuk a megdöbbenés. A vezetőség jelenlévő tagjai egymást figyelték, vajon ki hogyan reagál. Frei szikár arcából kidülledtek savószínű szemei, ugyanolyan bután nézett, mint mindig. Lux és Weiss mint két hülyegyerek, leghátul somolyogtak, nyilván azt hitték,

ez most valami taktikai húzás, pedig csak túl voltam pörögve, s a baromság kiszaladt a számon.

Akkor már hónapok óta állandó képmutatás volt a programom kapedlistől, udvariaskodástól a színlelt imádkozásokig. A templomokban, ahová az ajándék könyveket szállítottuk, olykor ottmaradtunk davenolni, a közbeeső ünnepekkor pedig mindig más zsinagógákban jelentem meg néhány fős kísérettel, máskor kiddust adva, vagy halvacsorára invitálva a legbefolyásosabb bálboszokat. Azt a keveset, amit a szidurból ismerem, lázas lapozgatással, s az utóbbi időben másoktól ellesett sasszélépésekkel és hajlongásokkal kellett feltupíroznom. Klein soha nem adott az ilyesmire, beszéltek is a háta mögött, hogy csak akkor lát templomot belülről, ha alku-dozni kell a renoválás költségeiről a kivitelezővel.

---

*Ha fejből
végig tudsz mondani
egy kaddist,
bazmeg, tied
a tábori lelkész*

Iszonyú feszült voltam, és elpattant egy húr. Klein felváltva pislogott rám és Zimmermannra, mintha annak heves fejcsóválásából és az én sápadtságomból hirtelen megérezte volna, nem csupán egy idétlenség utórezgéseit látja.

A második eset még kínosabb volt. Brüsszelben, a Zsidó Világkongresszus Végrehajtóbizottsági ülésén unalmas tanácskozás, száraz beszámolók, szabadidő alig. A WIZO*-küldöttség is jelen volt, csupa öregedő úriasszony, klimaxon még innen, de már másodvirágzásukon is túl. Engem eleve nem érdekelték, de a társaság más férfi tagjai se mutatnak különösebb érdeklődést irántuk. Utolsó éjjel a Grand Boulevard kellős közepén meglehetősen savanyú ábrázattal állodogáltak egy hatalmas illatszert-bolt csillogó portálja előtt, s az árákon hűledeztek. Hirtelen ötlettel betaszígtam valamennyiüket az üzletbe, s míg ők hetvenkét féle pacsulit próbáltak, szagolgattak végig, én egy-egy Paloma Picasso, Anais-Anais, Rome és Venezia márkájú üvegcsét csúsztattam a zse-

bembe. Nem okozott volna gondot kifizetni, de kíváncsi voltam az arcukra, amikor meglepetésszerűen átnyújtom nekik a kicsi prezentet. Mozgás kifelé, suttoztam a fülükbe, és ezúttal valóban a sietség miatt lökdöstem őket a csilingelve nyíló ajtón át az utcára, s alig néhány lépésre eltávolodva a tett színhelyétől, gáláns mozdulattal, ugyanakkor éreztetve cinkosságukat, kezükbe nyomtam a parfümöket. Ezúttal is elszámítottam magam. Többen nagyokat nyelve hűledeztek, a nők kényszeredetten mosolyogtak, s valamennyien riadtan tekintettek hátra. Klein a delegáció tagjaitól hallótávolon kívülre rángatott, és diplomáciai botrányról suttozott, meg hogy ez az állásomba kerülhet.

Három és fél héttel voltunk a választás előtt. Amikor hazatérve, Zimmermann másnap éjszakai telefonja felriasztott, és percekig hallgattam a szitkozódását, csak akkor kezdtem felfogni, hogy kapitális marhaságot csináltam. Az egész hitközség ezen csámcsog, üvöltötte a telefonba, hát normális vagy te? Ha tudom, hogy ilyen hülyeségekre vagy képes, eszembe nem jut, hogy melléd álljak. Mire volt ez jó, ismételtette, majd lecsapta a kagylót.

Aznap éjjel nem tudtam elaludni, s reggel azzal az érzéssel léptem be a ház kapuján, hogy a játszmának vége. Nehezemre esett úgy tenni, mintha ez is olyan nap lenne, mint a többi. Legnagyobb meglepetésemre azonban Klein volt az, aki ahol lehetett, oltotta a tüzet. Nyilván arra gondolt, a kínos ügy az ő esélyeit rontja. Akárhogy is, a dolgról nem esett szó sem akkor, sem azóta semmilyen nyilvános fórumon. Lux és Weiss naponta jelentette a fejleményeket, és úgy tűnt, aki hallotta, inkább rosszízű pletykának tekintette a történetet, amivel lejáráthatnak egy hitközségi vezetőt. A legfőbb szempont ekkor már mindenki számára az volt, nehegy szele-sebb nyilvánosságot kapjon a híresztelés. Más se hiányzik, ezen is kapva kapnának a rósék, sügta Weiss, mintha bárki tudomást szerezhetett volna róla. Épp annak az újságcikknek a fénymásolatát nyomta a kezembe, ami utolsó sakkhúzásunkat volt hivatva előkészíteni.

Tudtuk, hogy Meyer alkalmanként süg egy jobboldali esti lapnak, mely olykor antiszemita cikkeket is közöl. A szer-

* Nemzetközi Cionista Nőszövetség

kesztőség úgy csapott le minden hírmorzára, ami a hitközség belső életéről kiszivárgott, mint gyöngytyúk a langy takonyra. Ha Meyer valamit nem mer megírní a saját újságjában, aminek köztudottan legizgalmasabb oldala a halálhíreké és az apróhirdetéseké, azt garantáltan továbbadja a gój haverjainak, ezért korántsem véletlenül beszélte tele Weiss a fejét az irodaházból létesítendő kóser szálloda dolgával.

Klein kétségbe volt esve az írástól, és válaszolni akart rá, de megnyugtattuk, hogy a kutya sem olvassa a lapot, egyébként is, jogilag minden tiszta a dolog körül. Hivatkozni akartunk a cikkekre, lehetőleg a közgyűlésen, a választás előtti utolsó pillanatban.

A jelölőbizottságot megkerültük, így csak a közgyűlésen hangzott el a rám vonatkozó javaslat. Az egyes hitközségek hangadói persze tudtak róla, hogy Kleinnel szemben lesz egy másik aspiráns. Egy nappal a választás előtt körlevelet kaptak a képviselők, melyben mint ellenjelöltet mutattak be saját hitközségem hívei. Nem volt kis feladat megorganizálni, hogy mindez valóban a legnagyobb diszkréció mellett bonyolódjék, majd meglepetésszerűen kerüljön a nyilvánosság elé. Mégis, Klein úgy lépett a Tanácssterembe a választás délutánján, hogy igazi hidegzuhanyként érte addig rémhírként kezelt ellenjelölésem.

A képviselők döntő többsége ekkorra már zavarodottan azt hitte, ő eleve le akart mondani, s én mintegy hivatalos utódjelölt vagyok. Hihetetlennek tűnt számunkra is, de szinte semmi ellenállás nem mutatkozott. Erőtlen felszólalások hangzóttak el, hogy puccs történt, s hogy példátlan az az egyoldalúság, ahogy az elmúlt évek eredményeit kezelik körlevelünk, de miután a megállapodás szerint egyre-másra kritizálták Kleint saját, egykori előjáró társai, amit ő fokozódó elképedéssel hallgatott, s a jelölésük során jórészt kivétel nélkül ugyanők kerültek a vezetőségi listára, simán ment minden. A rabbik ugyan taktikusan nem nyilvánítottak véleményt, ám erre nem is volt szükség, ők már korábban instruálták zsinagógáik küldöttjeit. A meccs eldőlt.

Legszűkebb baráti környezetem szavazott csak mellette. Nem kellett végül kijátszanunk az utolsó kártyát, a lapban már kiszivárogtatott kétes ingatlancsere, amit Weiss készített elő Tellerrel, s amiről mindannyian tudtuk, hogy abban a pillanatban visszacsináljuk, amint Kle-

in megbukik. Ha a célegyenesben előnyre tesz szert, ez lett volna a banánhéj. A jelentős értékkülönbség miatt abszurd ügylet csak arra kellett, hogy ha szükséges, egyértelmű bizonyítékot mutassunk fel alkalmatlanságára. Meg kellett ehhez dumálnunk a másik felet, ez se volt ingyen, de az utolsó hetekre már amúgy is komoly költségeink gyűltek fel. Megkönnyebbülten vettük tudomásul a szavazás végeredményét, így nem kellett napirenden kívüli pontként kijátszanunk az utolsó kártyát. Nem voltunk biztosak abban, hogy az ingatlanügy pikáns részleteit, a hatáshoz nélkülözhetetlen gyorsasággal és pontosan felfogja a szinte kizárólag veteránokból álló közgyűlés, s annak alapján megvonja tőle a bizalmat.

A szavazatszámoló bizottság jelentése után Klein, a záróimát meg se várva, mint aki sokkot kapott, a teremből egyenesen a kapuhoz rohant, szobája ajtaját, páncélszekrényét, íróasztalát tárványitva hagyva maga mögött.

Így, utólag végiggondolva, minden gördülékenyen ment mostanáig. Nyolc óra egy perc. Hol vannak már? Miért nincs itt Zimmermann? Megbeszéltük, hogy kicsit korábban jön. Vele vigyáznom kell, mert nemcsak ügyes és intelligens, de köztiszteletnek is örvend. Szükségem van rá, egyelőre. Luxot és Weisst rövid úton kipicsázom az összeférhetlenségre hivatkozva. Zimmermann meg fogja értetni a többiekkel, hogy nem tehetünk semmilyen engedményt, alapszabályszerűen kell működnünk. Vigyáznom kell, mennyire engedem közel magamhoz ezeket az embereket.

Az előkészített fiktív ingatlancsere dokumentumait el kell tüntetni. Ha ezek után Weisst létszámleépítésre hivatkozva még nyugdíjba is küldöm, és összevonom az ingatlanügyeket a temetőgondozással, éreztetve persze Luxszal, hogy a megoldás átmeneti, és ő is bármikor repülhet, mindenre hajlandó lesz. A vezetőségben ugyan elveszíték két betonbiztos szavazatot, de ezzel én leszek a törvényesség szószólója. Kifogom a szelet azoknak a vitorlájából, akik állandóan az ilyen apró, látható stiklikbe kötnek bele, mert egyébbe nem tudnak, másrészt Lux személyében hű szolgára teszek szert. Ő egyébként rendkívül alkalmas bizalmas jellegű feladatokra. Megszervezhetné például a telefon lehallgatást, ebben úgyis van tapasztalata, még a belügyből.

Akár az Egyházi Összekötőből megkapott akták másolatát is rá lehetne bízni,

hadd bogarássza át azokat valódi szakértelemmel. Jól jöhet még az anyag, akár a következő választás előtt is. Elvégre hogy állhatna szószékre vagy egy vallási szervezet élére olyasvalaki, aki besúgó volt? Én ugyan senkit nem revolerezek a múltjával. Hogy Lux mit tesz a belső elhárítás kiépítéséért, az ő dolga. Ez mindenütt piszkos munka, de egy szervezetnek ki kell szűmie soraiból a zsarolható figurákat, a saját érdekében.

Chazak v'amac. Legyetek erősek és bátrak! Nincs igaza Zimmermannak. Jól mutatnak itt ezek a plakátok. *Im tircu, éjn zo ággádá.* Ha akarjátok, nem mese. Az Országot is csak kemény és céltudatos munkával lehetett felépíteni. Csak-hogy itt nem lehet szemtől-szembe támadni. Olykor bólint az ember, és igazat ad. Aztán intézkedik. Lesz erő és lesz akarat. Új korszak kezdődik. Velem nem tehetik meg, amit Kleinnel. Lesz cukor és lesz korbács. Nyolc óra kettő. Csöngetek Nellinek.

Talán nem kellett volna ordítanom, elvégre ő a helyén volt időben. Na tessék, kihült ez a rohadt kávé. Pont ez kell a gyomromra.

A karosszék egészen biztosan a Steiné volt. Hatalmas háttámla, bőrrrel bevonna, faragott karfa, nemrég hozattuk vissza a kárpitostól. Amikor Kleinnek azt mondtam, mégiscsak normálisabban festene, ha áthúzatnánk, csodálkozva rám nézett, aztán a székre, és legyintett. Akkor már éreztem, szerencsés esetben magamnak készítem elő az impozáns darabot. Neki fel se tűnt, hogy két hétre egy sima forgószéket kapott.

Kényelmesen leülhetek, senki meg nem zavarhat már. Ha jönne nek, Nelli majd csönget a házteléfonoon. Legfeljebb vámak. Hátradőlök. Vámi fognak.

A francba, de messze van a támla. Ha nekidöntöm a hátam, egészen fel kell húzódkodnom. Ez a szék állt itt? Nem igaz, milyen szar konstrukció. Előre kell nyújtanom a lábam, így meg a derekam kezd el fájni, s nem érem el az asztalt. Ha előre csúszom, hogy ími tudjak, akkor is legfeljebb csak a cipőm orra ér le a földre. Lógázhatok a lábammal, hogy el ne zsiBADjon. A Stein se volt magas, hogy az istenben tudott olyan elegánsan ülni itt? Nincs más megoldás, le kell vágnai a szék lábából. Csak nehogy akkor meg az asztal legyen magas. Az isten bassza meg! Szólni kell Nellinek. Miért nem jó ez a telefon? Nelli! Nyolc óra négy. Nelli!!! Miért nem jön senki? Nelli!!! Miért nem jön már valaki?!

Az igazi bűnösök

Costa Gavras: Ámen

Costa Gavras filmjét együtt láthatják a nézők Costa Gavras munkájának Benetton-reklámjával. A reklám, melyen a keresztes csúcsai horogkeresztbe fordulnak, jelzi, hogy a nyugati baloldali művészet ismét „megtalálta” régi-új célpontját, a katolikus egyházat. Bal- és jobboldal ismét elvesztett kincs-ként bukkanhat rá, fedezheti fel újra a nagy megosztódás, az identitás alapbástyájának tekinthető teremtő különbség egyik nagy topikját; ismét lehet vadul klerikálisnak és antiklerikálisnak lenni. Pedig a kétségkívül hatásos, mondhatni provokatív plakát – mely hasonlóan egy női melltartóhoz vagy egy DVD-lejátszóhoz a minél tömegesebb fogyasztásra buzdít –, nem egy az egyben feleltethető meg a film mondanivalójának. Az egyház viselkedése – finoman szólva – tényleg hagyott kívánnivalót maga után a Holocaust idején, de

nagyon téved az, aki a náciizmus igazi szövetségeseit az egyházban találja meg. Az pedig még messzebb jár az igazságtól, aki valamiféle, az ókori egyházatyáktól kiinduló, a középkori inkvizíció lángjain át tartó örök keresztény reakció és intolerancia egyik állomásának látja (és látatja) **XII. Pius** pápát és szervezetét, s teljes egészében rátestálna Auschwitz bűnét, elfeledvén ezzel, hogy részek ők, nem az egész.

A film ebben majdhogynem politikailag korrekt, hiszen a bűnösök és áldozatok fekete-fehér, tehát morálisan, politikailag jól definiálható és egyértelmű kategóriái mellett, több finom megkülönböztetést és alcsoportot hoz létre. Inkább „az egyedül vagyunk” érzését kelti s ezt nem csak a zsidókra érti, hanem a jó emberekre is. A magyar-zsidó

eredetű (apja **Pierre Kassowitz** filmrendező) **Matthieu Kassowitz** által szelíden fegyelmezetté, indulatait (meg)fékezővé formált jezsuita Ricardo atya és tragikus társa, Kurt Gerstein SS-tiszt már a filmben is egyedül volt. Ám mennyien voltak az európai holocaust történetében a valódi jók? Sejthetjük, nem sokan. S vajon mi, *miután elégedetten tetszeleghetünk a saját származásunk-identitásunk által nyújtott, kényelmes „áldozati”-ítélkező szerepben*, szóval mi jók vagyunk-e? Jók, ha nem saját magunkról van szó? Mit csinálnunk volna, ha éppen németnek vagy olasznak születünk? Hogyan dolgoztunk volna fel, vagy éppen vetettük volna le a családunk, neveltetésünk okozta előítéleteket? Hogyan küzdöttünk volna meg ezekkel a béklyókkal, és végül mi

születne e folyamatból? Ezek az igazi, az embert próbáló és formáló kérdések.

A film képi világa barokkosan túlzásúfolt, a Vatikán műkincsegyüttesének látványa fordítottan arányos a jelen nem lévő, csak érzékeltetett szenvedéssel, amelyet a Holocaust okozott a zsidóknak és a velük együtt érzőknek – a lelkekben és a testekben. Az érzékeltetett teli és a láthatóan nyitott deportálóvonatok látványa persze Kelet-Európában kissé elcsépeltné tűnik, hiszen az antifasiszta Holocaust-filmek nagy „sikerrel” használták el a múltbeli valóság e szomorú szeletét. Ám Gavrasnál magán az ismétlődésen van a hangsúly, a vonatok jötte és mente szabályos, ám lüktetően ideges ritmust ad a filmnek. Ezek a szabályszerűen ismétlődő, ám nyomasztó rángások csak arra utalnak, hogy nincsen felszabadító szovjet

(vagy amerikai) katona, hogy feltegye az igazságra a pontot. Nincsenek a felszabaduláson örvendező, új zászlók alá sereglő, az *ideologikum novum* által megnyugodott, boldog KZ-lakók. *Nincs megváltás.*

Gavras panorámát alkot s a hitleri bűnözők (pl. a „Doktor” alias *Mengele*) sátáni figurájának ábrázolása mellett nem paskolja meg barátságosan és egyben felmentően az „antifasiszták” vállát sem. A „frutta di mare” (a „tenger gyümölcsei”) fogásán csámcsogó, a kis rákok húsát oly pontosan elérő amerikai diplomata szívét nem érinti meg Auschwitz. *S azért nem érinti, mert az ott van az asztalon. Belesüllyedve a fantáziatlanság, a nyers, materiális érzék, a kézzelfoghatóság világi mocskárába.* Pedig az amerikai diplomata – ha-

sonlóan a vatikáni páterekhez – nem rossz ember, biztosan szereti családját és pontosan fizeti be adóját. Ő is, mint oly sokan mások, szürke figura: inkább közömbös, hüvös és racionális, mint elkötelezett az igazság iránt. Bár nem ő hozta létre a gázkamrákat, ám lerombolásukat mérlegre teszi a nagypolitika serpenyőjében. De az igazság keresésében nincs félút vagy kompromisszum, nincsenek úgynevezett „*racionális megfontolások*” sem. Ekkor derül ki, hogy mi a célja Gavrasnak az *emberi „szürke zóna” létrehozásával*, miért ábrázol tragikus és egyben szimpatikus náci hősokeket és közömbös antinácikat. S hogy miért keveri össze az európai kultúrtörténeti és politikai kánon, a hitleráj bukása után a nagyhatalmak által uralt erőterben kialakított és jól megszokott kártyákat? *Azért teszi ezt, hogy bemutassa, végső soron és kiélezett helyzetekben csak egy erkölcs létezik: a mégis elbukó hősök, a vesztüket eleve elrendeltek tudók hősie és kompromisszumképtelen, ám szakrális erkölcs. Ricardo atya, Kurt Gerstein, valamint Szenes Hanna, Maximilian Kolbe atya és Bajcsy-Zsilinszky Endre erkölcs. Akik elbuknak, de akik miatt a világ keletkezett és a csodával határos módon nem robbantja szét az úrból érkező milliárdnyi meteorit és belső fenyegetés. A világot fenntartó Igazak erkölcs.*

S hogy mégis, kiket illet a vád? Kik dolgoznak a kevésszámú sátáni figura kezei alá? Megtudhatjuk a film több jelenetéből. Amikor Kurt Gerstein (**Ulrich Tukur** kiváló alakítása) ki akar utazni Rómába, a volt ellenálló-társ, akivel hazafias gyermekdalokat énekelnek együtt, és akinek „elvei” vannak, zavarosan hártja el a kérdést: „Tudod-e, hogy kik vannak azokban a vonatokban?” A film végén szereplő francia tiszt közönyösen veszi tudomásul az életével igazi emberi sorstragédiát élő és ehhez méltóan életét lezáró volt SS-tiszt öngyilkosságát. Az üzenet egyértelmű: „*vesszen a bürokrácia*”, „*vesszenek az állandóan a mémokasztal fölé görnyedő hivatalosságok*”, *akik az élő, hús-vér emberekben kizárólag gram-mokat, dekákat, kilókat s számokat, az-az dehumanizált tárgyakat látnak. Akik nem hatolnak el a szívig és a szívbe. Tévednek: a kevésszámú és velejég romlott sátáni figurák sorsát ők sem kerülhetik el. Ők az igazi bűnösök.*

Novák Attila

Tíz év, tíz könyv

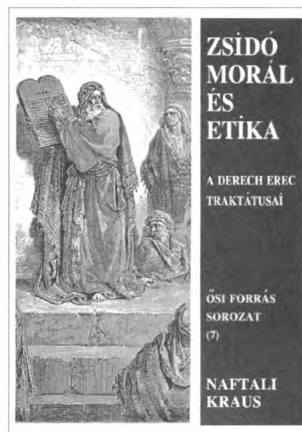
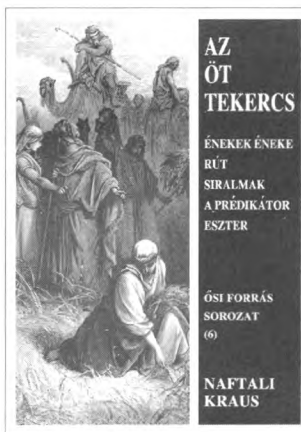
(Plusz még néhány)

Naftali Kraus igényli az őszinte kritikát, akár a szigorú bírálatot is. Teher alatt virul a pálma – az erős hang tőle sem idegen, mástól sem veszi zokon. Létezik a szerzőnek olyan műve – nemrég jelent meg, nem kell messzire menni, hogy megtaláljuk, amelyet nem nehéz elmarasztaló szavakkal illetni. Azonban most feladatunk az *Ősi forrás* sorozatának értékelése, s erről csak jót írhatunk. A sorozatcím mottója a pozsonyi rabbióriás, **Chátám Szófértől** származik „*Legyen az Örökkévaló akarata, hogy a forrás ne száradjon ki és a fa ne vágassék ki*”. Naftali Kraus mélyen ás a tikkadt földben, míg vízre nem lel, hogy éltesse, táplálja a forrást. Új fákat ültet, hogy gazdagítsa azt a magára maradt, gyökérzetében nagyszerű, de megtépázott és hervadt levelű ligetet, amely alatt a magyarországi zsidóságot értjük. A rendszerváltás körül mások is foglalatostokdakt ugyanabban a témában, ugyanilyen okokból, köztük voltak külföldiek és hazaiak. Sőt, a tűz a hamu alatt csendesen pislákol, de a legnehezebb időben sem aludt el, mert az őrzők ott voltak a vártán. Senkinek az érdemeit kisebbíteni, vagy kétségbe vonni nem akarjuk. Mégis tíz év távlatából az *Ősi forrás* sorozat jelentőségét már fel tudjuk mérni, és nyugodt lelkiismerettel kijelenthetjük, hogy hiányt pótol. Sorrendisége következetes, és akinek a polcán sorakoznak e kötetek, nagyon sokat tudhat meg a zsidó vallásról.

Éppen a sorrendiség egy másik hasonló cselekvési sort juttat eszünkbe, a haj-

danvolt időkből, bár tudjuk, a hasonlatokkal óvatosan kell bánni, mégis néhány párhuzam kézenfekvő. **Ezra**, az írnok, időszámítás előtt kb. 500-ban a száműzöttek élén hazatért a Szent Földre, és lesújtó állapotokat talált. Az emberek nem ismerték a Tórát, a templom romokban hevert, az áldozatok megszűntek, az ennek helyébe lépő imák esetlegesek voltak, kevés imaszöveg áll rendelkezésére. Ezra a nagy gyülekezést élén munkához látott. Bevezették a rendszeres Tóra-olvasást vasárnapokon, hétfőn és kedden, hiszen a *Sábát* eddig is az olvasás napja volt. Megszövegezték az akkor még hatáldásos *Tfilát* (= az imát), amely később 18 + 1 áldásos *Ámidává* bővült. Több szertartást iktattak be szokásaink közé, például *kidust*, azaz a *hávďalát*.

Naftali Kraus a nyolcvanas évek vége felé látogatott Magyarországra. Tapasztalatai nem voltak kedvezőek. Bár olvasták a Tórát, a szent szöveget kevesen értették. A naponta imádkozók gépiesen ismételték a számukra nem sokat mondó imaszöveget. Sokan azért nem imádkoztak, mert nem ismerték a héber betűket. Az olyan sorsdöntő szertartás, mint az Ábrahám Szövetségébe való felvétel, a *brit*, igencsak megritkult. Más szertartás, mint például az elsőszülöttek kiváltása, a *pidján háben*, szinte teljesen elfelejtődött. Tehát ő is munkához látott. Nem véletlen, hogy az *Ősi forrás* sorozat első darabja a Tóra heti szidráinak az ismertetése. Ez látszott a legfontosabbnak. Majd a prófétai szakaszokról

kaptunk tájékoztatást, hiszen a Tóra olvasást, a *Háftará* zárja le. Arról van szó, hogy voltak időszakok időszámításunk előtt 160 körül, **Epiphanesz** idejében, vagy i.sz. 130 körül, a rómaiak uralkodása alatt, amikor a Tóra olvasást szigorúan tiltották. A bölcsek megoldásként olyan prófétai szöveg után kutattak, amelyek valamilyen formában kapcsolódnak a heti szakasz témájához. Ezt olvassa fel a befejező, a *máftir*. Ezen prófétai szakasz neve *Háftóra*. Hogy milyen vonatkozású a kapcsolat, és miért pont az a prófétai részt választották bölcseink, ezt taglalja olvasmányosan a sorozat második kötete, a *Próféták népe*.

Hagyományaink szerint a Tóra írott szövege mellett körülbelül ugyanolyan mennyiségű szóbeli utasítást is kapott Mózes a Szinaj hegyén. Erre több bizonyíték van. „Maradj, én elmondom neked” – mondotta az Örökkévaló Mózesnek. Mással ez így áll: „Ahogy megmutatták Néked a hegyen”. Bölcseink szerint Mózes nem tudta elképzelni a lámpást, a Menórát, és ekkor az angyalok tűzzel rajzolták le neki az elképzelést. Számos dolgot értelmezni kell. Például az írott szövegben az imaszíjak dobozáról csak az áll, jel legyen a kezeden, dísz a szemeid között. Hogy ez a gyakorlatban hogyan is fest? Mi legyen a szent szöveg, és milyen sorrendiségben legyen írva? Ezekről a szóbeli tradíció intézkedett. Nagyon sokáig nem jegyezték le. Nagy tanházakban, szájhagyományként adták át a mesterek a tanítványaiknak, nem minden bölcs értelmezte egyformán a szabályokat, így vitatkoztak egymással. A tanházakban folyó viták lettek a zsidóság megmaradásának zálogai, a száműzetés, illetve a különböző megszállás idején. A Misná jelentése: ismétlés a tudás érdekében, alkották a *tanaiták*, tanítók – lényegében a szabályok születésének körülmé-

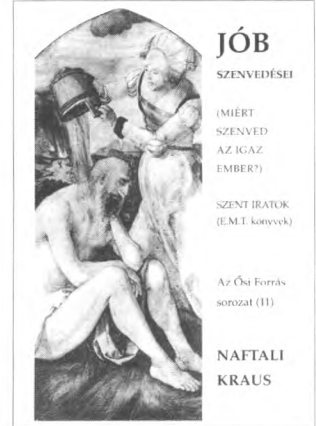
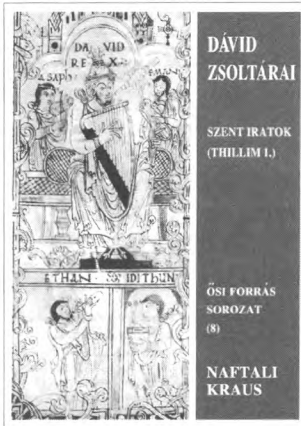
nyeit, és az ezzel kapcsolatos véleményeket írja le szűkszavúan. I.sz. 250 körül **Jehuda**, a fejedelem a **Hillé**-család sarja, minden bizonnyal írásban rögzítette, ez a Talmud első része. Le kellett írni, mert olyan mennyiség halmozódott fel, hogy az a megjegyezhetlenség veszélyét rejtette magában. Mintegy 250 évvel később, **Rávina** és **Ráv Ási** megszerkesztették a *Gemárát*, amely már bőbeszédűbb, részletesebb elbeszélésekben is gazdag. Alkotói az *Amórák* voltak. E két nagy művet, amelynek összefoglaló neve Talmud, bölcseink hozták létre, akiknek *Arképcarnokát* N.K. állította össze. Rokonszenves módszerrel, emberközelbe hozva hőseit.

Mielőtt tovább ismertetnénk a sorozat egymást követő könyveit, meg kell említenünk, mert időrendben körülbelül e időben történt, hogy Naftali Kraus az imádkozni akarók gondjaira tekintettel, akik vagy nem ismerték a betűket, vagy nem értették a szöveget, bekapcsolódott a *Lubavicsi Oktatási és Nevelési Központ* kezdeményezésébe, amelynek élén **Baruch Oberländer** állt. Egy másik sorozatot indítottak, magyarra fordított jegyzetekkel ellátott imakönyveket adták ki. Első darabja a *Sámuel imája* című imakönyv volt, ezt követte az *Újévi machzor*, majd a *Jom Kippur* imakönyv és végül a művészi ihletésű *Hágádá*. A jegyzeteket gondos magyarázatokat Náf-tali Kraus írta. A fordítás **Simon Sároni** elmélyült munkája. A borítólapot a kitűnő **Fábián György** tervezte. A *Hágádát* a költő **Gréda József** fordította, a borítót **Papp Zoltán** tervezte, azon észrevételre reagálva, hogy az utóbbi, bár igen szép, és rendkívül gazdag tartalmú, de éppen a magyarázatok, kommentárok bősége miatt nem szertartási *Hágádá*. Hiszen ha mindent elolvasnánk, amely a könyvben le van írva, három éjszaka is kevés len-

ne egy széderhez. Baruch Oberländer rabbi, a kiadó úgy reagált, hogy füzetet mellékel, amelyben csak az eredeti szöveg és annak fordítása található. Naftali Kraus jól tudta, hogy e két sorozat kiegészíti egymást és eredményes hatást csak együtt tudna kifejteni. Az igazság kedvéért el kell mondanunk, hogy ugyanazon időben mások is fordítottak imákat. Kik a péntek estét, ki az asztali imát fonetikus betűkkel leírva, a Bét Perek-csoport például a Misna egy-egy traktátusát adták ki magyarul. Nívós Hágádák jelentek meg, ugyanazon koncepcióból. Esetünkben azonban teljes sorozatokról van szó, és ezt érdemes kiemelni. Óriási energiára vall, hogy szinte 9 hónaponként újabb kötet született meg, az *Ósi forrásból*. Még a felsorolás is terjedelmes. (4) *Zsidó ünnepek* (5) *Mózes öt könyve* a *Chászid folklór tükrében*, (6) *A zsidó etika*, (7) *Az öt tekercs*, (8) *Dávid Zsoltárai I*, (9) *Dávid Zsoltárai II*, (10) *Salamon példabeszédei*.

A színvonal nem egyenletes. Éppen a 4. és 5. könyvből, melyekben chászid szemmel tekint az ünnepekre, vagy Mózes öt könyvére, érezzük, hogy az olvasmány és mélység, amely a többi műben harmóniában voltak, a fent említettekben az olvasmányosság javára kedvezett. Nem titok, hogy a szerző a chászid mozgalom egyik szárnyának elkötelezett híve, ezt külön kifejezheti, nincs ebben semmi. De amikor általános zsidó témáról ír, a kommentárban nem szabad érvényesülnie a dominanciának. Ellenpéldát is hozhatunk. Nagyon gyakran idézi a legnagyobbakkal együtt a *Vilnai Gáont*, jóllehet mitnágéd volt a (chászidizmus ellenzője), sőt az ellenzők vezéregyénisége.

Az eddig (és reméljük, csak mostanáig) kerek tíz könyvből álló sorozat egyes darabjai az újabb kiadást is megélték. Így mindjárt a nyitómű, a *Heti szidrák* új

köntösben jelent meg újra. Az első kiadás idején a szerző még nem tudhatta, hogy sorozatot ír. Igyekezett minél több ismeretel közreadni, ezért a hetiszakaszok mellett az ünnepekről és az Atyák bölcs mondásairól is szó esik. (Ez utóbbiról nem is akármilyen színvonalú az ismertetés.) A második kiadás átdolgozott formában az eredeti témára, a szidrára korlátozódik. A tanulókra gondolva kérdéseket is feltesz és megválaszol. Közli még, hogy melyik szakasz hány parancsolatot tartalmaz. Az ünnepekről szó esik más írásban is, de az *Atyák bölcs mondásai* jól sikerült kommentárját valahogy meg kéne menteni, akár önálló kiadványként, akár valamelyik kötetbe társítva. Mert ezekben megismerjük a mondás mellett a bölcsmondásokat is. Ez a nyári szombat délutáni olvasmány a Misnából került az imakönyvbe, remélhetőleg egyre többen elmondják, helyes, ha magyarázat szolgál hozzá a megértést elősegítve. Ha már az imánál tartunk, a fohászok hetven százaléka zsoltár (thilla). Két kötet is foglalkozik Dávid zsoltáiraival.

A szó, a thilla, a dicséretből származik. Az ember magasrendű költőiséggel szól az Örökkévalóhoz. Dávidnak tulajdonítják a szerzőséget, de a hagyomány szerint Mózes is írt tizenegy zsoltárt, de szerepel **Héjmán**, **Jedutun**, **Ászáf** és a három **Kórach ifi**, a versek elején, mint szerzők. Lehet, hogy énekesek, zenészek voltak. A zenének, dalnak nagy tere van a zsoltárokban. Számos költemény kezdő szava a karnestemek. Számos hangszert neveznek meg, amely a korabeli kultúráról árulkodik. A 150. zsoltár 9 hangszert említ meg. A Kórachifiai megnevezés a szerző leleménye. Persze a lázadó **Kórach** megtért és így megmenekült, művészetük nyomán halhatatlanná vált fiairól van szó, név szerint **Ászír**, **Elkáná**, és **Ávijászáf**, de gya-

nitjuk, hogy a Kórach fiak megnevezésével Naftali Kraus a *Csongor és Tündére* gondolva, **Kurrachot**, **Bezzeghet** és **Duzzoghot** juttatja az eszünkbe. Egyik vers élén **Salamon** neve is szerepel. *Bábel vizeinél* című költemény, mivel a száműzetésben íródott, a Dávid király utáni időket idézi. Különösen a 127. zsoltárnak nagyon korrektnek tartjuk az ismertetését. Figyelemre méltó, alapos verselemzés. Tudja a szerző, hogy a Thillim, a zsoltár több mint ima; öröme, bánatok, remények kifejezése. Ezt mondjuk szeretteink sírjánál, ez az utolsó szalmaszál, ha nincs már reményünk és betegek ágyánál, gyászolók vigasztalásaként mondjuk. Mindig, amikor csordultig van a szívünk, Thilem szólal meg

az ajkunkon. A gondos elemzések során meg is értjük, miért.

Az *Öt tekercsről* olyan részletes az ismertetés, hogy lényegében terjedelemben olyan hosszúak a kommentárok, mint tárgyak, a Megillák.

Néhány szó hadd illesse az egyik legskizurtebb kötetét a sorozatnak, a *Zsidó etikát*. Derech Erec, a Föld útja. Az egyetlen, amely megelőzi a Tórát. Megelőzi történelmileg, mert Ábrahám viselkedéséből vonjuk le az első tanulságokat. Az Örökkévaló meglátogatta a beteg Ábrahámot. – Tanulság, a beteglátogatás. Három idegen érkezett Ábrahám sátrához – Tanulság: a vendégeket fogadni kell, és nem kérdezni, kicsoda, honnan jött. Sátrába invitálja a vándoro-

Naftali Krausnak 1990 óta 17 könyve jelent meg Budapesten

Az Ősi Forrás – Heti Szidrák (Fórum kiadó, 1990) (2. kiadás: Ulpiusház, 2001)
Próféták Népe – haftarak (1992)

A Talmud Bölcsői (Pesti Szalon kiadás, 1993) (2. kiadás: Ulpiusház, 2000)

Zsidó Ünnepek (1994) (2. kiadás: Ulpiusház, 2002)

Mózes öt könyve a haszid folklórbán (Akadémia kiadó, 1995)

Zsidó Imakönyv, szerkesztés és kommentár (Lubavits kiadás, 1996)

A zsidó újév fohászai, szerkesztés és kommentár (Lubavits kiadás, 1997)

A zsidó etika (Filum kiadó, 1998) (2. kiadás: POLGart, 2002)

Az Öt Tekercs (Göncöl kiadó, 1998)

Az Engesztelőnap Imarendje, szerk. és kommentár (Lubavits kiadás, 1998)

Az Örökös Haggadája, szerk. és kommentár (M.K. és Lubavits kiadás, 1999)

H. Donin: *Zsidónak lenni*, fordítás (1991) (2. kiadás: Göncöl kiadó, 1998)

Dávid Zsoltárai (1) (Göncöl kiadó, 1999)

Dávid Zsoltárai (2) (Göncöl kiadó, 2000)

Zsidó misztika – A „közepesek könyve” – Tánja, fordítás. (Filum kiadó, 2001)

Salamon Példabeszédei (Ulpiusház, 2001)

Az áldozat visszatér (POLGart, 2002)

Jób szenvedései (POLGart, 2002)

ELŐKÉSZÜLETBEN:

Ezra és Nechemja (az Ősi Forrás 12 kötete) (2003)

A 613 parancsolat (2004)

Báál-Sém-Tov – a haszidizmus megalapítója (monográfia)

kat, hogy egyenek kenyeret. Levág borjút, Sárával süteményt süttet, minden földi jót eléjük tesz. – Tanulság: keveset kell ígérni, sokat kell adni. A vendégek, akik angyalok voltak, úgy tettek, mintha ennének. – Tanulság: alkalmazkodni kell azon vidék szokásaihoz, ahol élünk, tartózkodunk. Sorolni lehetne tovább a példákat, de hát ezt megteszi a kötet, nekünk nincs rá terünk. Egy bizonyos: az egymással szembeni viselkedés, tisztelet vagy tiszteletlenség, rendkívül fontos dolog. A földi lét elviselhetőségének titka. Ha az emberek mindig betartanák a tíz-,vagy legalább hétparancsolatot, csodálatos volna, nem lenne gyilkosság, rablás, Isten-tagadás, de mégsem biztos, hogy teljes lenne a boldogság. Azért még fájna, ha nem fogadnák a köszönésünket, fájna a harag, a rossz szó. Találónan törvényfelettségről ír a szerző. Ami nincs leírva a Tórában, de ott van annak szellemében.

Egy mondat a Salamon példabeszédéhez. A gazdag elemzés mellett nagyon szép Naftali Kraus új fordítása, amely a fejezetekben mint illusztrív anyag, részletekben szerepel. Nagy kár, hogy az egész mű a kötet végén nincs leírva, mert az ismeretek birtokában szinte tökéletes lehetne a műélvezet.

A sorozat hatásáról néhány szó. Aki tanítványok között forgolódik, láthatja, hogy a témával foglalkozó diákok tankönyvek, de legalábbis nagyon fontos segédeszköznek tekintik e könyveket: olvassák és idézik. A legkülönbözőbb vallású emberek könyvespolcán láttuk a teljes sorozatot, küllemén látva, hogy nem dísz, hanem gyakran leemelő olvasmány. Ezek a látható hatások. A látni hatás talán ennél is fontosabb. Számosan zsidó identitásuk ébredésekor kaptak komoly segítséget a két sorozattól, az *Ősi forrás* és az *Imakönyv* kötetektől. A vallási életbe való visszatérésre, a felnőtt korban vállalt britre, amely nem ritkaság mostanában, bizonyára ösztönzően hatottak ezek a művek. Ezért várjuk a beigérett folytatást, a *Jób könyvét*, a *613 Micvát*, a *Bál Sém Tovról* készülő monográfiát, tehát a vallásos ihletésű írásokat. Talán még a kilenc hónap is sok. Koraszülöttek is lehetnek, nem bánjuk, ha izmosak és épek, hét hónap is elég hosszú várakozási idő, amíg megszületnek. E tudat talán további energiát és erőt kölcsönöz az Ősi forrás sorozat szerzőjének, és készséget a materiális segítőknél.

Deutsch Gábor

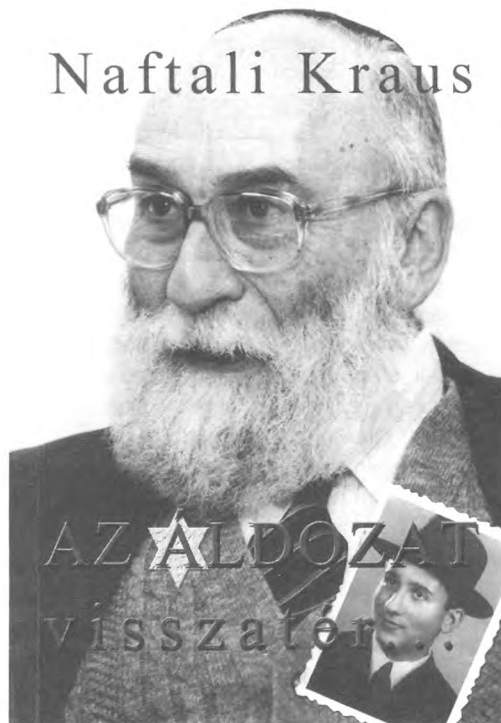
Ki „Az Áldozat”?

(Naftali Kraus: *Az Áldozat visszatér*. PolgArt Budapest, 2002, 732 oldal, ár nélkül)

Naftali Kraus a magyar nyelvű zsidó nyilvánosság érdekes figurája: ortodox ember, a lubavicsi rebbe követője, de szabadszájú, a „rossz nyelvet” is tudatosan használó, ám a pesti szleng minden fortélyát ismerő újságíró. Sok-sok könyvével óriási hasznot hajt a zsidóságnak, de a szélesebb érdeklődő publikumnak is, hiszen ismeretterjesztő-közérthető formában közöl talmudi részleteket, fordít le imákat és egyéb, a chaszid irodalom körébe tartozó fontos könyveket, melyek – a héber és a talmudi arámi nyelv ismerete nélkül – ismeretlenek maradnának a magyar olvasó előtt.

Ez tevékenységének a pozitív oldala. A másik viszont már korántsem olyan dicséretes: a szerző ugyanis nem szűnik meg állandóan kinyilvánítani, hogy *kérelmetlenül képviseli a „Mi” (zsidók) kontra „Ők” (gójok), az élet minden területére kiterjedő megosztottságát (és nem pusztán különbségét)*. Így könyve előszavában le is szögezi: műve zsidóknak íródott. De akkor miért adta ki a nem e meg/felosztottság alapján vagy identifikáció alapján működő PolgArt kiadó? S a nem (vagy nem eléggé) zsidó tegye le a könyvet?! Eltekintve a morális és vallási megfontolásoktól, az emberi nem egységébe vetett hitünktől, ha a megnyilatkozások sokrétűségét figyeljük, és pusztán a formális-udvariassági szempontokra vagyunk tekintettel, meg kell állapítanunk, hogy ami megengedhető négy szemközt vagy egy baráti társaságban, az megbocsáthatatlan a köztéren, a nagyobb nyilvánosság terén. Ami megengedhető, mondjuk egy Bne-Brak-i vallásos kiadványban, az a magyaryelvű közönséghez címezve *en bloc* már nem engedhető meg. Hadd hozzak fel ezek szemléltetésére néhány példát: „Ez a hadfi egy svéd sikszét (kiemelés Kraustól – N.A.) vett fel, eségül, és amikor fia született, követel-

Naftali Kraus

te hogy azt zsidóként jegyeztessék be...”(553.o.) – írja Kraus. A siksze jiddis szó és nem zsidó nőt jelent, de jelentésmezője egyértelműen negatív és kirekesztő, hasonlóan az orosz zsid szóhoz. Vagy, nem sokkal később, amikor az 1970-ben elfogadott hazatérési törvénymódosításról ír: „...Azután kiderült, hogy a valódi probléma a második paragrafusban rejlik. Ennek alapján jött Izraelbe az elmúlt 30 évben (1970-2000) több mint félmillió nem-zsidó, köztük, hithű, vallásos pravoszlávok. Befolyásuk roppant káros, az országot elárasztották serteshúst árusító hentesüzletekkel; karácsony előtt az „orosz” lakta városokban tömve vannak a pravoszláv templomok, és üzletek sora árulja a karácsonyfadíszeket...” (555.o.) Ajánlom Naftali Krausnak, hogy az orosz szót cserélje ki a zsidóra, a pravoszlávot izraelitára és a karácsonyt Peszachra, Ros Hasanára, vagy más zsidó ünnepre. Klasszikus antiszemita szöveget olvashat majd, **vitéz Kollósváry-Borcsa Mihály** stílusában. Ezzel nem bántani akarom a tisztelt szerzőt, csak felhívni a figyelmét álláspontja tarthatatlanságára. A visszatérési tör-

vény ugyanis nem csak a zsidónak, de a zsidó közvetlen hozzátartozójának is lehetővé teszi az aliját. Ha valaki halachikus szempontokat kér számon az „oroszkon”, akkor inkább forduljon az izraeli államhoz, a Szochnuthoz és más egyéb szervekhez, akik ezeket a rendelkezéseket hozták és a gyakorlatban alkalmazzák. A családok természetesen más kategóriát képeznek, de ezek a gazdasági jellegű migrációknál mindig előfordulnak. A visszatérési törvény implikációja ugyanis az volt, hogy egy majdani zsidóüldözés elől védelmet nyújtson. Márpedig ezek az üldözések nem csak a halachikus zsidókat, az *echte* papírokkal, a jó *jichesszel* (származással/pedigrével) rendelkezőket sújtották. Arról nem is beszélve, hogy az izraeli állam demográfiai szempontokat is mérlegel (az arab népesség növekedését ellensúlyozzák ezzel) a bevándorlás elbírálásánál, nem csak a halachikusokat. Persze tudom, Kraus mondhatja azt, hogy a tradíció szerint járt el, de a közeget, a légkört, a fogalmakat nem ismerő magyar nagyközönségnek szánya ennél sokkal óvatosabban kell eljárni, megmagyarázni a megkülönböztetés történeti-halachikus hátterét. Enélkül csak az embert az embertől megkülönböztető származási klisék maradnak – na, meg a keserű szájíz, hogy zsidók is élnek ilyesmivel.

Félő azonban, hogy Kraus eljárása nem gondatlanságból ered, a – **Karinty**val szólva – „faji tárgyilagos”-t szerkesztő szerző már hírhedtté vált zsidó körökben: szóbeszéd tárgyát képezik „körösztkérdései”, faji-vallási kérdései, amikor is valaki zsidóságot vagy gojságát vizsgálja (vagy éppen vizslatja) az illető háta mögött. Ismertesekek ezirányú, a pletykát a valósággal keverő írásai a „*Jom Hasisi*” című, izraeli vallásos pletykalapban, ahol is – meglehetősen visszatartó módon – szintén kiszerveztett már nem egy, köztisztviselőben álló zsidó és nem zsidó családot.

A tiszteletlenség tulajdonképpen imponáló vonás, hiszen Magyarországon régi hagyománya van annak, hogy ájult alázattal beszéljenek minden zsidó és nem zsidó vezetőről, pusztán azért, mert a hierarchikus létra csúcsán helyezkedik el. Hogy a feljebb jutást milyen machinációk eredményezték, hogy az esetek jó részében nem a pozitív jellembeli tulajdonságok, a zsidóság iránti elkötelezettség és a szervező-

készség, hanem egyéb, korántsem magaslatos szempontok alapján kerültek „felülre”, nos ez a feledés homályába merül. Ilyen szempontból Kraus *na-gyon is bátor*: nem kíméli a pesti ortodoxia vezetőit, hitközségi korifeusokat, minisztereket. Ám bátorságának van határa: meghódol a Mazsihisz jelenlegi vezetői és hivatalos újságírói előtt. Anélkül, hogy akár egyetlen rossz szót is szólnánk róluk, az mégis csak elgondolkodtató, hogy míg Kraus ezredannyi információval kolumnákat szentel

---

*nem esik szó
a temetők körüli
és a temetkezést érintő,
a halachát
és az emberi méltóságot
súlyosan megsértő
cselekmények
elkenéséről, vagy
a korrupciógyanús
ügyekről.*

---

egyesek *apró-cseprő ügyeinek*, addig említés nélkül maradnak ezeknek az embereknek *a közösséget érintő mulasztásai*. Így például *nem esik szó a temetők körüli és a temetkezést érintő, a halachát és az emberi méltóságot súlyosan megsértő cselekmények elkenéséről, vagy a korrupciógyanús ügyekről*. Mondom, függetlenül az előbb említettek jó és rossz vonásaitól, az általuk működtetett struktúra előnyös és hátrányos oldaláról, ez több, mint gyanút keltő olyan, a legkisebb pletykára is azonnal „lecsapó” ember esetében, mint Naftali Kraus.

Kraus javára írható még az, hogy a magyar zsidóság hagyományos politikai beidegződéseivel ellentétesen, sokkal világosabban látja a zsidók valódi elenségeit és barátait, mint a legtöbben. Pontosan látja és látta azt, hogy az antiszemitizmus-vita nem pusztán a zsidóellenességről szól, hanem a magyar belpolitikai küzdelmek szerves, mind a két nagy politikai tábor által is fenntartott, a politikai tér határait kijelölő diszkussziója.

A már előbb is említett faji szemlélet, a gójozás, a keresztényezés, az 1930-as, 1940-es évek véres zsidóellenességének és az antiszemitizmusnak egyfajta *torz és görbe tükré*. Krausnak igaza van abban, hogy sokan (betérés és/vagy elkötelezettség nélkül) is zsidónak hazudják magukat, hogy különféle előnyökhöz, izraeli állampolgársághoz, amerikai ösztöndíjakhoz, állásokhoz jussanak. Ellenük okkal fortyog szerzőnk. Már „csak” emberi szempontból is visszatartó a hazudozás, a családi múlt megtagadása, és az ebből származó előnyök kihasználása. Ez Pesten is előfordul. Ugyanakkor valaminek születni: adottság, erről senkit sem kérdezek meg előre, sem zsidókat, sem nem zsidókat. Nyilvánosan megkülönböztetni valakit azért, mert nem született zsidónak: ez az antiszemitizmus megfordítása, s éppen az ilyen hozzáállás is szülheti a már előbb is említett és kárhoztatott hazudozást, hiszen ha az illető megmondja magáról az igazat, rögtön legójozzák, mivel a zsidó közösség nem akar tudni a határhelyzetek létezéséről. Ennek következtében Pesten ma nem lehet beszélni nyíltan a betérésekről, a vegyesházasságokról, az ebből származó utódok problémáiról, mert a háttérben ott áll a problémát negligáló kvázi-ortodox álláspont, az ezt kényszerből elfogadó pesti neológia, mely a halachikus megközelítésen kívül csak a pusmogást ismeri el. Ez a struccpolitika is vezet a Naftali Kraus által is képviselt állásponthez. A vegyesházasságokból származó gyerekeket nem elidegeníteni kell a zsidó közösségtől, hanem segíteni integrálódásukat. Ennek következtében nem csak veszélyes, de nevesleges az, ahogyan a vegyesházasságok „*hinárjáról*”, ír Kraus, amikor ő is nagyon jól tudja azt, hogy hány meg hány „visszatérő” származik ilyen környezetből.

Kraus könyvének címlapja szinte betegesen hangsúlyozza a zsidó üldözöttséget: a szakállas-kipás szerző mellkasán, a címben szereplő „Áldozat” „Á” betűje alatt a ráaggatott szégyenbélyeg, a sárga csillag jelenik meg. Az örök áldozatiság tudata veszélyes következményeket hordoz magában, így Krausnak arra kell vigyáznia, nehogy az a meggyőződés alakuljon ki benne, hogy a múltban ért sérelem mindenre feljogosítja, hogy ezután *mindent szabad*: még *diszkriminálnia is*.

Novák Attila